

Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Sağlanmasında Toplumsal Normları Değiştirmenin Önemi

Teşekkür

Bu özet rapor, toplumsal normlara dayalı bir bakış açısından yararlanılarak hazırlanmıştır. Bu doğrultuda sosyal bilimci Cristina Bicchieri'nin dile getirdiği toplumsal normlar tanımından yararlanılmış ve raporda, kadın sünneti veya diğer zararlı uygulamaların, belli bir bağlam içerisinde toplumsal norm olup olmayacağını belirlemek üzere ampirik ve normatif toplumsal beklenti kavramlarına yer verilmiştir. Özet raporda, Cristina Bicchieri ve Gerry Mackie'nin Pennsylvania Üniversitesi'nde 2010-2016 yılları arasında eş başkanlık yaptığı UNICEF-Penn Toplumsal Normlara İlişkin Gelişmeler eğitiminin bazı çıktılarından ve UNFPA'nın 2016'da Brüksel'de gerçekleştirdiği "Toplumsal Cinsiyete Dayalı Zararlı Uygulamalar: Uzun Vadede Bu Uygulamalara Son Verilme Sürecini Hızlandırma ve 2030'a Kadar Ölçülebilir Sonuçlar Elde Etme Stratejisi" adlı uzmanlar toplantısının çıktılarından yararlanılmış ve bu çıktılar uyarlanmıştır.

Vaka çalışmaları; sosyal bilimci Sajeda Amin, Heeran Chun, Ellen Gruenbaum, Antanas Mockus, Kaivan Munshi, Shereen Usdin, Patricia Rudy ve Molly Melching'in makaleleri ve bildirilerinden ve Senegal'deki Tostan programı, Güney Afrika'daki Soul City IV TV eğlence programı, Bangladeş'teki Anne ve Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması programı ile Kore Cumhuriyeti'ndeki Doğumda Cinsiyet Oranlarının Değişimi çalışmalarından alınmıştır.

Bu özet rapor; tamamı sosyal bilimci Gerry Mackie ve pek çok akademik ve kalkınma odaklı paydaşlar ile işbirliği kapsamında değerlendirilmiş olan 2016 yılındaki UNFPA-UNICEF Toplumsal Normlar ve Değişim El Kitabı, 2018'deki UNFPA-UNICEF Toplumsal Normları Dönüştürme Çalışması, 2017'deki UNFPA-UNICEF Ortak Programı'nın 3. Aşamasına Yönelik UNFPA-UNICEF Teklifi, 2017'deki UNFPA-UNICEF Kadın Sünneti Uygulamasına Son Vermenin 17 Yolu, 2015'teki UNFPA-UNICEF Değişim İlerlemeleri Yıllık Raporu ve UNICEF'in 2007'deki Kadın Sünneti Uygulamasına Tek Nesilde Son Verilmesi Stratejisi de dahil olmak üzere UNFPA ile UNICEF'in daha önceden yaptığı çalışmaların devamı niteliğindedir.

Raporda, ayrıca "Normların, "Sürdürülebilir Kalkınma İçin Nasıl ve Neden Önemli Olduğuna Dair Eğitim Girişimi" (2019), Gerry Mackie'nin "Social Norms Change: Believing Makes it So" (2018) adlı çalışması, Cristina Bicchieri'nin "Norms in the Wild" (2017), Uluslararası Kalkınma Enstitüsü'nün "Toplumsal Normlar, Cinsiyet Normları ve Genç Kızlar: Özet Kılavuz" adlı çalışmasının çıktılarında da yararlanılmıştır.

Yönlendirmeleri için Nafissatou J. Diop'a, özet raporun yazımına yönelik katkıları için Maria Gabriella De Vita'ya, raporu gözden geçirdikleri için Tom Franklin ile Daniela Colombo'ya, yorumları ve fotoğraflar için Ramz Shalback'e ve rapor çalışmasına destekleri için Wanda Rodriguez'e teşekkür ederiz.

Yine değerli fikirleri ve yorumlarının yanı sıra işin iç yüzüne yönelik katkıları ve ek tavsiyeleri için Tom Franklin'e ve istatistik desteği için Katryn Weny'e teşekkür ederiz.

Rapor, Prepress Projects tarafından yayına hazırlanmış olup tasarımı ise LS Graphic Design tarafından yapılmıştır.

Rapor, Avrupa Birliği tarafından desteklenen ve Avusturya, Fransa, İzlanda, İtalya, Lüksemburg ve Norveç hükümetleri ile AECID İspanya, İsveç ve Birleşik Krallık tarafından cömert mali katkılar alan UNFPA-UNICEF Kadın Sünneti Uygulamasına Son Verilmesine İlişkin Ortak Program çerçevesinde hazırlanmıştır.

İçindekiler

Yönetici özeti	6
1. Giriş	8
1.1. 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi	10
1.2. Arka Plan	11
1.3. Genel gözlemler	14
2. Uyumsuz toplumsal normların değiştirilmesi	15
2.1. "Uyumsuz toplumsal normların", toplumsal cinsiyet normları ile değiştirilmesi konusunun derinleştirilmesi	17
2.2. Üç temel toplumsal cinsiyet ideolojisi	19
3. Kavramsal arka plan ve açıklayıcı vaka çalışmaları.....	22
3.1. Toplumsal normların tanımı ve beklenti kavramı	23
3.2. Toplumsal bir normun teşhisi	27
3.3. Khadija'nın ikilemi ve toplumsal yaptırımların gücü: Kavramsal geçmişe yönelik açıklayıcı bir vaka çalışması.....	28
3.4. Davranışlar ile uygulamalar arasındaki fark	29
3.5. İnsanların birbirine açıkladığı bilgiler bağlamında çoğulcu cehalet veya sistematik önyargılar.....	30
3.6. Toplumsal normların sosyal ağlar/referans gruplar üzerinden yaygınlaşması	32
3.7. Toplumsal normlar ve doğurganlık geçişi: Kavramsal geçmişe yönelik açıklayıcı bir vaka çalışması	34
3.8. Üç düzenleyici sistem ve bunlara ilişkin duygular	36
4. Toplumsal normların değişim süreci ve açıklayıcı vaka çalışmaları	37
4.1. Eski toplumsal normların terk edilmesi ve yararlı olanların benimsenmesi	38
4.2. Değer tartışmalarının gücü: Değişim sürecine yönelik açıklayıcı bir vaka çalışması	42
4.3. Eğlendirme ve eğitime amaçlı bir kitle iletişim mesajının oluşturulması: Değişim sürecine yönelik açıklayıcı bir vaka çalışması	43
4.4. Saleema: Zarar görmemiş, bozulmamış, el değmemiş: Değişim sürecine yönelik açıklayıcı bir vaka çalışması	45
4.5. Tek nesilde kız çocuk tercihine geçiş: Değişim sürecine yönelik açıklayıcı bir vaka çalışması	47
5. Bir değişim teorisi	49
5.1. Yeni bir davranış tipine uyum sağlama	51
5.2. Hükümet, devlet kurum ve kuruluşları ile tartışma ortamı yaratılması ve kamuoyunun bilgilendirilmesi	52
5.3. Olumlu değişimin bölgesel ve küresel olarak desteklenmesi	54
5.4. Yaygınlaştırma ve etkiyi arttırmaya yönelik bir hareket	55
6. Öneriler	58
6.1. Toplumsal normlar ve cinsiyet kuralları	59
6.2. Bireylerin kabiliyetlerinin geliştirilmesi.....	60
6.3. Bağlam hayatidir	61
6.4. Sonuçlar.....	61

ŞEKİLLER

Şekil 1. Tanımlayıcı ve buyruksal normlar	25
Şekil 2. Toplu davranışları teşhis etme süreci	27
Şekil 3. Etkileşimli tavır değişimi ve eşgüdümlü uygulama değişimi.....	29
Şekil 4. 15-49 yaş arası kadınlar arasında kadın sünnetine karşıtlığın yaygınlığı.....	31
Şekil 5. Başka topluluklara mensup kişilerle evlenenleri temsil eden sosyal ağlar	33
Şekil 6. Toplumsal norm değişimi: Program tasarım çerçevesi.....	40
Şekil 7. Önce yeni bir norm oluşturup sonra eskisine son verilmesi	44
Şekil 8. Kore Cumhuriyeti'nde 1980–2014 arası doğumda cinsiyet oranlarının değişimi	48
Şekil 9. Kadın sünneti programının temel çıktıları	50
Şekil 10. Eski norma son verilmesine ve yeni bir norm oluşturulmasına yönelik etkenler.....	52
Şekil 11. Kadın sünnetinin sürdürülmesine veya buna son verilmesine yönelik etkenler.....	53
Şekil 12. Küresel ve bölgesel düzeyde toplumsal norm oluşturma.....	55
Şekil 13. Kadın sünneti uygulamasına son verme sürecini hızlandırma hareketi	56

TABLO

Tablo 1. Hukuk, ahlak ve kültürün bir arada var olması ve uyumu	35
---	----

KUTULAR

Kutu 1. Gördüğüne inanmak.....	9
Kutu 2. İnsan davranışı, tercihe bağlı olmayabilir	16
Kutu 3. Gizli toplumsal cinsiyet dinamikleri ve etkin olma	17
Kutu 4. Kız çocukları ve ekonomik yönden kırılabilirlik	19
Kutu 5. Kız çocukları ve saflık vurgusu.....	20
Kutu 6. Normların etkisini göstermesi, genellikle otomatik bir süreçtir.....	23
Kutu 7. Toplumsal normlar, yazılı olmayan kurallardır	23
Kutu 8. Ceza ve kişinin norma yönelik hassasiyeti, uyumu belirler	24
Kutu 9. Bir annenin hikayesi: Değişim sürecine başlayanların karşılaştığı sorunlar	28
Kutu 10. Tavrın, değerlendirmeden geçmiş bir huy olması gerekir	29
Kutu 11. Çoğulcu cehalet: Tanımı	30
Kutu 12. Çoğulcu cehalet: Bir inanç tuzağı.....	32
Kutu 13. Kutu 6 ile ilgili yorumlar	38
Kutu 14. Toplumsal bir uygulamanın anlaşılması	41
Kutu 15. Değişim, aralıklı seyredebilir	41
Kutu 16. İstismarcıların utandırılması.....	43
Kutu 17. Dilin önemi.....	45
Kutu 18. Utançtan gurura kadın sünneti terminolojisi.....	46
Kutu 19. (Sudan) Tutti Adası'nın kamuoyu açıklaması	51
Kutu 20. Önemli bir hipotez	55
Kutu 21. Normlar, toplumsal cinsiyete dayalı güç ilişkileri doğurur	59
Kutu 22. Ekonomik kırılabilirlik ve başlık parası	60

Yönetici özeti

İnsan davranışı, her zaman bir tercih değildir. Genellikle otomatik ve istemsizdir ve başta geleneklerin ve kültürün korunması olmak üzere başkalarının belli bir şekilde davranmamızı beklediği düşüncesine dayalıdır. Bu metin, normlara dayalı insan davranışlarını sadece deneysel akademik yollardan değil aynı zamanda topluluk ve popülasyon gruplarının bütünüyle vizonu ve olağanüstü içgörülerini üzerinden inceleyen belli başlı makalelerin ve yazıların bir araya getirildiği bir özet niteliğindedir. Bu çalışma, normlara dayalı uyumsuz insan davranışlarının değişimine katkı sağlama girişimidir. Belirli oyun teorisi ilkelerinin uygulanması, karşılıklı insan etkileşimlerinin "oyun" haline dönüşmesiyle değişimin nasıl kolaylaştırılabileceğini anlama konusunda son derece faydalı olmuştur. Normlara dayalı davranış etrafındaki toplumsal beklentiler, ayrımcı bir normdan kurtulmak isteyenler için önemli bir engel teşkil etmektedir. Burada asıl sorun, bu davranışları destekleyen gizli cinsiyet ve güç dinamiklerinin ve toplumsal rollerinin var olması ve kız çocukları ile kadınların beceri edinmesini engelleyen ve böylelikle etkin olma imkanlarını elinden alan engellerdir.

Bu rapor, öncelikle "toplumsal normlar" ile "toplumsal cinsiyet ideolojileri ve kuralları" arasında ayırım yapmanın zorluklarına kısaca değinmektedir. Bunun nedeni (i) toplumsal cinsiyet ideolojileri ve kurallarının, başlı başına toplumsal norm olmaları, (ii) toplumsal cinsiyet normlarının, diğer bütün toplumsal normları etkilemesi ve (iii) neredeyse bütün toplumsal normların, erkekler ile kadınlar arasındaki güç dengesine etki etmesidir. Bu da, sanki ayrı kavramlarmış gibi "toplumsal cinsiyeti", "toplumsal normlar teorisi" için uygulamayı güçleştirmektedir. Toplumsal cinsiyetin, sorun gibi görünmediği durumlarda bile sorun olma potansiyeli bulunmaktadır ve bu durum dikkate alınmalıdır. (Tüm kalkınma ajanslarının, çalışmalarının her boyutunda toplumsal cinsiyetin dikkate alınmasını şart koşan politikalara sahip olmasının nedenlerinden

biri de budur). Bu noktadan hareketle söz konusu çalışma, toplumsal normların değiştirilmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına yönelik olarak en çok umut vaat eden stratejilerden bazılarına yer vermektedir. Toplumsal normların ve norm değişikliğinin kavramsal geçmişinin daha iyi anlaşılmasıyla, toplumsal dönüşüm için bir şablon ve genel bir çerçeve ortaya çıkmaktadır. Bu noktada birbiriyle kesişen iki değişim süreci söz konusu olabilir: (i) zararlı bir norma, önce değer tartışmalarında bulunup sonrasında yeni bir norm oluşturarak son verilmesi (Genellikle asıl normun aksine olacak şekilde. Örn; sünnet olma veya olmama) ve (ii) tam tersine önce yeni ve olumlu bir norm oluşturup sonrasında ayrımcı normu daha çok veya aynı anda değersizleştirme. Bu iki seçeneğin her biri için çeşitli değişim aşamaları göz önünde bulundurulabilir. Değişim teorisi, yankı ve güçlendirme hareketleri, değişim sürecini daha kapsamlı hale getirmektedir. Bu kavramlar, toplumsal norm teorisinin ilkelerinden doğmuş olup normların ve davranışların dünya genelinde kurumsal bir müdahale ile değiştirilmesi sürecine etki eden olumlu toplumsal güçlerden yararlanmakta ve bunlara destek olmaktadır. BM üyesi 193 ülke, dünyayı önümüzdeki 15 yılda dönüştürmeye yönelik olarak 17 Sürdürülebilir Kalkınma Amacı'nı 25 Eylül 2015 tarihinde oy birliğiyle kabul etmiştir. Böylelikle tarihte ilk kez toplumsal cinsiyet eşitliği hedefi belirlenerek kadınlara ve kız çocuklarına karşı şiddet ve ayrımcılığa son verilmesi amaçlanmıştır:

Toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınlar ile kız çocuklarının güçlenmesi, tüm hedef ve amaçlara yönelik ilerlemelere çok önemli bir katkı sağlayacaktır. İnsan potansiyelinden tam manasıyla yararlanılması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması, insanlığın bir yarısı temel hak ve imkanlarından yoksun bırakılmaya devam ederken mümkün olamaz.

Bu hedef ile birlikte "5.3: Çocuk evliliği, erken yaşta zorla evlendirilme ve kadın sünneti gibi bütün zararlı uygulamaların ortadan kaldırılması" gibi bir amaç da belirlenmiş ve "yaşa göre, kadın sünneti geçirmiş 15-49 yaş arası kadın ve kız çocuklarının oranı" gibi bir gösterge belirlenmiştir. Bu, dünya genelinde önlemlerin artırılması ve kadın sünnetinin küresel bir sorun olduğunun kabul edilmesi bakımından tarihi bir andır. Sorunlu toplumsal normları ortadan kaldırmak adına toplulukları ve toplumun tamamını kapsayıcı ve saygılı bir yaklaşım benimsendiğinde eşitsizlik yaratan toplumsal normları zayıflatma, kadın temsiliyetini destekleme ve toplumsal cinsiyet eşitliğini artırma anlamında ilerlemeler kaydedilmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

© UNFPA

Giriş

Toplu davranış kalıplarını birbirine bağımlı olarak görmek ve bu bağımlılığın doğasını net bir şekilde ortaya koymak, özellikle zorlayıcı, toplu ve ayrımcı davranış kalıplarıyla karşılaşıldığında başarı şansı en yüksek seçeneklerin belirlenmesini sağlamaktadır.

(Cristina Bicchieri, 2017)

Örneğin, halka bedava prezervatif dağıtılan ancak buna rağmen hastalık kapamayan insan sayısının artış gösterdiği Afrika ülkelerindeki HIV farkındalığını artırma kampanyalarını ele alalım. Erkekler, ayırım gözetmeksizin herkesle cinsel ilişkiye girmeyi yücelten ortak bir bakış açısına sahip oldukları ve "diğer kadınların" varlığını kabul etme korkusuyla evde prezervatif kullanmaktan geri durdukları sürece prezervatif dağıtıp korunmasız cinsel ilişkinin riskleri ile ilgili farkındalık kampanyaları düzenlemeniz bir faydası olmayacaktır.¹

Davranışlar birbirine bağlı olduğunda bütün toplumu düşünmek gerekir. Zira insanların tercihleri, kendileri için önemli olan diğer insanların neler yaptığına ve büyük oranda onların neyi uygun veya uygunsuz bulduğuna bağlıdır.² Toplumsal normlar, oldukça dayanıklı nitelikte olabilir ve birbirine bağımlılık sonucunda iç içe geçtikleri için nesiller boyu otomatik ve istemsiz olarak etkisini gösterebilir. Aynı nedenle toplumsal normlar, yerel düzeyde nispeten hızlı da değişebilir. Ayrıca küresel ve yerel düzeydeki ekonomik, siyasi ve dini norm değişimlerini etkileyen daha kapsamlı faktörleri göz önünde bulundurmak gerekir. Zira, toplumsal normların nihayetinde etkilendiği ve yeni normların eskisinin yerini aldığı dolaylı yollar bulunmaktadır.

1

Gördüğüne inanmak

Peki, zararlı toplumsal uygulamaları nasıl değiştirebiliriz, eski toplumsal normları nasıl terk edeceğiz ve/veya faydalı olanları nasıl benimseyeceğiz? Bu noktada iki kilit konu ön plana çıkmaktadır: i) Yeterince insanın davranışlarını değiştirdiğine inanan yeterli sayıda insan ve ii) gördüğüne inanma durumu.

(Gerry Mackie, 2019)

1.1

2030

Sürdürülebilir

Kalkınma

Gündemi

2030 Gündemi'nin önsözü:

Bu hedefler ve amaçlar, herkesin insan haklarından yararlanmasını, toplumsal cinsiyet eşitliğini ve tüm kadın ve kız çocuklarının güçlenmesini sağlamaya yöneliktir. Bu hedef ve amaçlar, bütünleşik ve ayrılmaz nitelikte olup sürdürülebilir kalkınmanın ekonomik, toplumsal ve çevresel boyutları konusunda denge sağlamaktadır.

2030 Gündemi, vizyon olarak şu ifadeye yer vermektedir:

Toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınlar ile kız çocuklarının güçlenmesi, tüm hedef ve amaçlara yönelik ilerlemelere çok önemli bir katkı sağlayacaktır. İnsan potansiyelinden tam manasıyla yararlanması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması, insanlığın bir yarısı temel hak ve imkanlarından yoksun bırakılmaya devam ederken mümkün olamaz. Kadınlar ve kız çocukları, tüm düzeylerdeki istihdam, liderlik ve karar verme süreçlerinde erkekler ve erkek çocukları ile eşit düzeyde eğitime, ekonomik kaynaklara, siyasi katılıma ve fırsatlara erişim sahibi olmalıdır. Toplumsal cinsiyet eşitliği ve kadınların küresel, bölgesel ve ulusal düzeyde güçlenmesi ile ilgili olarak toplumsal cinsiyet farklarının ortadan kaldırılması ve kurumlara yönelik desteğin artırılması için yatırımlarımızda önemli bir artışa gitmek üzere çalışmalar yapacağız. Kadınlara ve kız çocuklarına karşı her türlü ayrımcılık ve şiddet, erkeklerin ve erkek çocukların da katılımıyla ortadan kaldırılacaktır. Gündem'in uygulanması konusunda toplumsal cinsiyet bakış açısının sistematik olarak benimsenmesi hayati önem taşımaktadır.

Bu doğrultuda UNFPA stratejik planı, toplumsal cinsiyeti benimsemekle kalmamakta, ayrıca "toplumsal normları" toplumsal cinsiyet eşitliğine daha çok yer verecek şekilde program kapsamını genişletecek bir çerçeve olarak benimsemektedir. Önemli bir amaç da, 5.3 numaralı hedefe ulaşarak "Çocuk yaşta, erken ve zorla evlilik ile kadın sünneti gibi tüm zararlı uygulamalara son verilmesi" ile ilgili 5.3 numaralı hedefe ulaşarak 2030 Gündemi'nin toplumsal boyutuna katkı sağlamaktır. Toplumsal norm ve toplumsal norm değişiminin dinamikleri, bu konuda ortaya çıkan kayda değer saha çalışmaları ve yeni verilerle ilgili olarak UNFPA ve UNICEF'in halihazırda sahip olduğu bundan daha kapsamlı anlayış, Ortak Program kapsamının ötesine geçebilecek önemli bir heyecan yaratmış ve yenilikçi bir programlama yöntemini ortaya koymuştur.³

1.2

Arka plan bilgisi

- **Tek Nesilde Kadın Sünneti Uygulamasına Son Verme Stratejisi'ne yönelik teknik bilgi notu, 2007 yılında yayımlanmıştır. Bu notta, bir matris örneği ile birlikte kadın sünnetinin toplumun kendi kendine dayattığı bir gelenek olduğuna yönelik bir oyun teorisi analizine yer verilmektedir:**

Kadın sünnetinin toplumsal süreçleri, Schelling'in ortaya attığı "toplumun kendi kendine dayattığı gelenek" teorisinin sosyal dinamikleri ile benzerdir.⁵ Aileler, kızlarının evlenebilme ihtimalini arttırmak ve evlilikleri birbirleri arasında yapan grup içindeki statülerini yükseltmek amacıyla kadın sünnetine başvurmaktadır. Evlilik ve statü konusunda ailenin yaptıkları, toplumdaki diğer ailelerin ne yaptıklarına bağlıdır. Hiçbir aile, bu uygulamadan tek başına vazgeçemez. Vazgeçmek, kız çocuklarının evlenme şansını ve statüsünü yerle bir edecektir. Bu geleneği değiştirmek için, kendi aralarında evlilik yapan toplumun bir bütün olarak bu uygulamadan vazgeçmesi sağlanmalıdır.

Ayrıca,

Bir ailenin tercihinin, başka ailelerinin tercihlerine bağlı olduğu bu geleneksel uygulama nedeniyle sünnet gibi geleneksel bir uygulamadan sünnet olmama gibi bir uygulamaya geçişin kendiliğinden olması olası değildir. Ana grup harekete geçirdikten sonra bu uygulamaya son verme arzusunda olan yeterli sayıda (kritik eşiği aşacak kadar)⁶ ailenin sürece dahil edilmesi gerekir. Bu da, organize bir çaba olmadan mümkün değildir. Söz konusu uygulamanın bittiğine şahit olunan toplumsal bir kabul süreci yaşanmalıdır. Bu noktada insanların büyük bir kısmı, diğer insanların çoğunun bu uygulamaya son verdiği konusunda ikna edilerek uygulamaya eşgüdümlü bir şekilde son verilmelidir. Ancak böyle olursa sünnetsiz kızlarının evlenme şansı ve statüleri garanti altına alınmış olur.

Bu teori, daha da geliştirilmiştir.⁷ Kadın sünneti, iki türlü karşılıklı beklenti ile devamlılığı sağlanan "toplumsal bir norm" olarak tanımlanmıştır: Ampirik (başkalarının yaptığını gördüğüm için ben de yapıyorum) ve normatif (başkalarının yapmam gerektiğini düşündüğünü zannediyorum). UNFPA-UNICEF'in 2016 tarihli *Toplumsal Normlar ve Değişim El Kitabı*'nda bu konuya ilişkin en önemli gelişmelere açıklık getirilmektedir:

Bu, toplumsal normlar teorisinin toplumsal gelenek teorisinin gelişmiş hali olarak ortaya atıldığı son yıllarda gerçekleşen bir düşünce ve gözden geçirme sürecinin sonucudur. Toplumsal gelenek teorisi, tercihlerimizin çoğu zaman birbirine bağlı olduğunu görmemizi sağlamaktadır. Sosyal değişimin sağlanması için bu değişimi diğer insanlarla eşgüdümlü hale getirmek zorunda olduğumuzu göstermektedir. Toplumsal normlar teorisi, birbirine bağlılık durumunun mahiyetini daha iyi anlamamızı sağlamaktadır. Toplumsal norm bakış açısı, karmaşık ve bazen de süregelen konulara ışık tutarken tutumsal ve toplu davranışsal değişimleri, olumlu sosyal değişimlerin ön saflarında konumlandırarak yeni açılımlar yaratmaktadır. Kadın sünnetinin veya aynı toplumsal dinamiklere sahip diğer zararlı uygulamaların toplumsal norm olarak görülmesi için birden fazla mecra ile çalışmak gerekir. Toplumsal hareketleri sağlayacak ve normu uygulayan insanlar ile din görevlileri dahil olmak üzere güçlü ve karar verme yetkisine sahip bireyleri harekete geçirecek olan budur.

Örneğin, din konusunda namus cinayetlerine⁹ karşı mücadelede İslam bir müttefik görevi görmektedir. Ancak namus kavramı konusunda, ahlaki ve dini sorunlarla karşılaşmaktadır. Pakistan gibi bir ülkede kanunun ve toplumun cinselliğe bakış açısının, hem insan haklarını ihlal eder nitelikte olduğunu, hem de İslam geleneğinde sağlam bir temele dayandığını göz ardı etmek doğru olmayacaktır.

Ancak namus cinayeti konusunda, kaçınılmayacak diğer yönleri bakımından geleneksel İslam anlayışına karşı gelinmesi söz konusu değildir.”

Aynı durum, İslam ve Hristiyanlıktan daha eski bir geçmiş olan ve çoğu zaman bir kız çocuğunun veya kadının dini bir vecibeyi yerine getirmek için atması gereken bir adım olarak algılanan kadın sünneti için de geçerlidir.

Değişim sürecine başlangıçtaki yansımalarının yani değişimin, toplumun büyük bir kısmı için geri döndürülemez hale geldiği o "kırılma noktasının", toplumsal bir normun veya birden fazla normun sona ermesi veya oluşturulması için hayati olduğu kabul edilse de bu durum, tüm toplumsal alanlarda geçerli değildir. Bir başka deyişle toplumsal bir norm, normu düzeltmeye yönelik bir teşvikin olup olmadığına, değişim sınırının geçilip geçilmediğine ve insanların tercihleri ve değerli bakımından birbirinden ayrışıp ayrışmadığına göre toplumsal bir norm olabilir veya olmayabilir.

Ancak, Gerry Mackie'nin kadın sünnetinin¹¹ toplumsal dinamikleri için uyguladığı toplumsal gelenek teorisi, toplumsal normların tehlikeye girdiği durumlarda seçim konusunda insanların birbirine bağımlı oldukları yönünde bir delil ortaya koyarak bireysel değişimin oldukça güç olduğunun ve değişim için çoğunluk arasında eşgüdümün önemli olduğunun altını çizmiştir.”

1.3

Genel gözlemler

Toplumsal normların değiştirilmesi, gerçek hayattaki durumlara ve edinilen deneyimlere bağlı olup bu noktada işin içine bazı insanların aşına olmayabileceği teorik kavramlar da girmektedir. Bu kavramlar, zorlayıcı değildir ancak toplumsal ve halk sağlığı sorunlarını ele almaya yönelik programlar geliştirmek amacıyla yaygın olarak kullanılmamaktadır.

Ampirik ve normatif beklentiler gibi aşına olunmayan teknik terimler için söz konusu kavramlar, kaynak belirtilerek açıklanacaktır. Bu terimlerin, gereksiz yere zorluk çıkardığı gibi bir düşünce olabilir. Ancak eldeki deliller, insanların bu tür kavramları gösteren örnekleri anlayabildiğini, önemini kavrayabildiğini ve bunları oluşturabildiğini göstermektedir (*Evet! Bizim toplumumuzda da bunlar oluyor! Doğal olarak işler böyle yürüyor! diye düşünülebilir*).³ Örneğin, 2010 yılının Nisan ayında Burkina Faso'da düzenlenen Toplumsal Gelenek Teorisi Komissiri Eğitimi'ne katılan bir kişi, konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir:

Ben, geleneğin değiştiğini bizzat gördüm! Benim de iyi bildiğim bir köyde kız çocukları, evlenmeden hamile kalmaz diye bir kural vardı. Bir kız hamile kaldı ve kendi köyünden kovuldu. Kız sonra öldü. Köylüler durumu öğrenince çok üzüldüler. Topluca bir araya gelip "bir daha hamile bir kızı köyden kovmak yok" diye ant içtiler. Sözlerinde de durdular. O günden bu yana hamile kalan hiçbir kız, köyden kovulmadı.

Uyumsuz toplumsal normların değiştirilmesi

Yapılandırılmış bir toplumsal norm anlayışı, zararlı veya sorunlu toplumsal normların nasıl sürdürüldüğü ve bunların hangi şartlar altında daha yararlı normlara dönüşebileceğini anlamamızı sağlayabilir. Ayrıca, toplumsal cinsiyete dayalı normatif bir davranıştan vazgeçilmesinin, sosyal ve kültürel bir sistemi derinden etkileyebileceğinin anlaşılması da faydalı olacaktır. Toplumsal cinsiyet normları ile toplumsal normların birbirine sıkı sıkıya bağlı oldukları ve benzer dinamiklere sahip olduğu açıktır. İşin içinde bir güç boyutu olsa bile bu da, normlara dayalı karmaşık bir davranış sistemi ile idare edilebilir.

- **Bir başka önemli konu da, insanların normlara "bilinçli" olarak karar verdiğine dair yanlış düşüncedir. Gerekçeli tercih modelini eleştiren bazı kesimler, bireylerin niyetleri ile davranışları arasında doğrudan bir bağlantı olduğunu varsaymanın sorunlu olduğuna dikkat çekmekte ve karar verenlerin, kararların alındığı bağlam ile "etkileşimini" anlamanın önemine vurgu yapmaktadır.**

Oyun teorisi bağlamında toplumsal norm açısından baktığımızda, belli bir toplumsal alanda "belli bir durumla" karşılaşan insanların, aynı "çözüm" noktasında bulunduğu ve bu çözüm yolunun "kötü" olabileceğini öğrenmiş bulunuyoruz.¹⁵ Bu durumla, bizi etkileyen bir sonuç sadece bizim değil, başkalarının da ne yaptığına bağlı olduğunda karşılaşırız. İnsanlar, kendilerini sürekli olarak karşılıklı düzenlemeler yapılan bir durumda bulur ve bunun en iyi durum olduğunu düşünürler. Toplumsal bir norm ile nitelendirilebilecek bu durumdan kurtulmaya

2

İnsan davranışı,
tercihe bağlı
olmayabilir

Karara etki eden dilden uzaklaşmak kolay değildir. İnsanlar bir şeyi düşünüyor, onunla ilgili bir şeyler duyuyor, karar verip sonrasında harekete geçiyor. Sosyal bilimler literatürünün büyük bir kısmında bu duruma, "kaçınma" adı verilmektedir ancak durum her zaman böyle değildir. İnsanların davranışlarının çoğu, tercihe bağlı değildir.

(Paul Stanley, Yoder, Yuvarlak Masa Tartışması, UNICEF
Zararlı Uygulamalara İlişkin Akademik İstişare, 8–9 Eylül,
2006, New York Eyaleti)

çalışan bireyler, kendilerini daha kötü bir durumun içerisinde bulacaklardır (örn; normlara uymayanlara toplumsal yaptırım uygulanabilir). Bu nedenle herkes otomatik ve istemsiz olarak uyum sağlamaktadır. Çocuğunu seven annelerin (ve babaların), kızlarının sünnet olması kuralına uymaları "gerektiği" konusunda toplu davranış sergilemeleri "mantıksız" görünebilir ancak bu durum, nesiller boyu hiçbir engele takılmadan sürüp gitmektedir. Oyun teorisinde, hiçbir oyuncunun tek taraflı olarak başka bir seçim yapma konusunda teşvik edilmediği bu tür durumlara "Nash dengesi" adı verilmektedir."

2.1

Uyumsuz toplumsal normların, toplumsal cinsiyet normları ile değiştirilmesi konusunun derinleştirilmesi

- İnsanların, yaşadıkları toplumun cinsiyet ideolojileri ile sosyalleşmeleri ve oğlan ile kız çocuklarının daha çocuk yaştan itibaren nasıl düşünmesi ve davranması gerektiği ile ilgili normlar ve başka fikirlere ve etkilere sınırlı düzeyde maruz kalmaları nedeniyle bu insanlar, bu işlerin başka türlü de olabileceğini hayal dahi edememektedir. Bu ideolojiler ve normlar, kız ve oğlan çocukları ile kadınların ve erkeklerin düşüncelerini ve yapabileceklerini sınırlarken toplumsal normları "ahlaki normlar" ile özdeşleştirip değiştirilemez hale getirerek güç ve kaynaklara erişim eşitsizliğini doğal veya Tanrı vergisi olarak görmelerine neden olmaktadır." Kimin düşüncelerini ifade edebileceğine veya karar verebileceğine dair normlar, toplumda güç dağılımını genellikle çocukların, gençlerin ve özellikle de kız çocuklarının aleyhine olacak şekilde doğrudan etkilemektedir."

3

Gizli toplumsal cinsiyet dinamikleri ve etkin olma

Burada asıl sorun, bu davranışları destekleyen gizli cinsiyet ve güç dinamiklerinin, toplumsal olarak oluşturulmuş cinsiyet rollerinin var olması ve kız çocukları ile kadınların beceri edinmesini engelleyen ve böylelikle etkin olma imkanlarını elinden alan engellerdir. (R. Kaur, 2016)

Ayrımcı cinsiyet normları, kaynaklara ve güce erişim konusunda eşitsizlik yaratmaya devam ettiği için bunların sürdürülmesi pek çok insanın işine gelmektedir. Bundan en çok erkekler fayda sağlamaktadır ancak ergen oğlan çocukları da, kız çocuklarından daha avantajlı konumda yer almalarını sağlayan normlardan yararlanmaktadır (Örn; daha çok güç, özgürlük, kaynaklara daha çok erişim ve yetişkinlik döneminde çok daha fazla güç vaadi).¹⁹ Yaşı daha büyük kadınlar ise yetişkin erkek çocuksahibi olmakla ilişkilendirilen saygınlık olgusundan yararlanabilmektedir.²⁰ İnsanlar, mevcut toplumsal cinsiyet normlarından ne kadar faydalandıklarını çoğu zaman yanlış yorumlamaktadır ve/veya bu eşitsizlikleri doğal ve değiştirilemez görmektedir. Örneğin, kadın sünneti konusunda:

Kadın sünnetinin yaygın olduğu toplumlarda yaşayan kadınların, bizim mantığımızı anında benimsememesinin "kendine göre" bir mantığı ve makul gerekçeleri vardır. Geçim kaynakları ile ilgili olarak kendilerine çok az seçenek sunulan güçlü ataerkil toplumsal ve ekonomik koşullar altında sınırlı seviyede güç kazanabilme ihtimalleri bile çok azdır. Kızınızı sünnet ettirmek ve özellikle cinsellik ve doğurganlığın ekonomik boyutu ile ilgili belli toplumsal normlara uymak, bu tür sessiz güç kazanımı mücadeleleri için olmazsa olmazdır. Kadınlar, içgüdüsel olarak bunu bilmektedir. Kadın sünnetinin sağlık açısından olası riskleri ile ilgili olarak kadınları korkutabiliriz. Din adına söz sahibi insanları getirip bu uygulamanın gerekli olmadığını konusunda kendilerini ikna edebiliriz. Yasanın yaptırım gücünden yararlanabiliriz. Ancak yüzyıllardır alıştıkları sınırlı pazarlık gücüne sıkı sıkıya tutunmaları nedeniyle, sahip oldukları şey ile eşit veya daha üst düzeyde bir yarar görmedikleri sürece bu gücü ellerinden bırakmaya istekli değildirler.²¹

Ayrımcı cinsiyet normları, çocukların sadece evde, okulda, iş yerinde, alışverişte ve kamuya açık diğer yerlerde çabucak içselleştirdiği davranış kurallarıyla değil, toplumsal kurumlarla da desteklenmektedir.

2.2

Üç temel toplumsal cinsiyet ideolojisi

Buna örgütlü din, geleneksel toplumsal yapılar (idare amiri mahkemeleri), eğitim sistemleri ve medya dahildir. Dolayısıyla bunları daha adil davranış kalıpları ve uygulamalar ile değiştirme çalışmaları yapılırken ayrımcı normların tüm kurumlarda ve ortamlarda nasıl pekiştirildiğine de değinilmelidir.²²

Daha önce bahsedildiği üzere karşılıklı "toplumsal beklentiler" ve "ait olma" dürtüsü o kadar güçlüdür ki insanlar, kişisel inançları ve davranışları ile çelişse de bu normlara uymaya devam etmektedir. Örneğin, Nepal'de bazı topluluklar²³, adet görmekte olan kız çocuklarını ve kadınları tecrit etmektedir. Bunu, gerekli olduğuna inandıkları için değil, bunu yapmazlarsa başkalarının söyleyeceklerinden korktukları için yapmaktadır. Ancak toplum tarafından onaylanma isteği, bireyleri davranış ve tavırlarını değiştirme konusunda teşvik de edebilir.

T "Meta-norm" olarak da düşünülebilecek üç temel toplumsal cinsiyet ideolojisi, pek çok durumda karşımıza çıkan toplumsal cinsiyete dayalı toplumsal normlara dikkat çekmektedir:

- Oğlan çocuk tercih etme/kız çocuk istememe
- Yaşam döngüsünün farklı aşamalarında ergen kız çocuklarının nasıl davranması gerektiğini ve kızlıktan kadınlığa geçişlerini etkileyen kadınlık ideolojileri
- Oğlan çocukların ve genç erkeklerin davranışlarını yönlendirmekle kalmayıp kızların yaşamları üzerinde geniş kapsamlı etkileri olan erkeklik ideolojileri.

4

Kız çocukları ve ekonomik yönden kırılganlık

Kız çocuğu, evlendiğinde ailesinin üzerinden gelir elde edeceği "küçük bir dükkân" (kaduka) olarak görülmektedir. Kız çocuğu, birlikte yaşayacakları bir ortama girse bile aile bundan kazanç sağlamaktadır. Genç bir kızın, küçük bir dükkândan daha faydalı olduğunu anlatan bir şarkı dahi bulunmaktadır.

Bölge Eğitim Sorumlusu, Doğu Uganda (Bantebya-Kyomuhendo ve diğ., 2014)

2.2.1. ERKEK ÇOCUK TERCİH ETME/KIZ ÇOCUK İSTEMEME²⁵

Güçlü ve köklü bir norm olan oğlan çocuk tercihi, kız çocuk istememe durumu ile yakından ilişkilidir. Kız çocuk istememe, bir norm olmayabilir fakat bu düşünce, kız çocuklarının daha az değerli olduğu inancından kaynaklanmaktadır. Kız çocukları, bir yük olarak görülebilmektedir ve maddi gerçeklerle bu durumun altı çizilmektedir. Örneğin Hindistan'da oğlan çocuğu, yaşlandıklarında anne babasına bakan, ailenin konumunu yükselten, başlık parası getiren ve neslin devamı olarak görülen bir bireydir. Oğlan çocuk tercihine yönelik yoğun toplumsal baskıların yanı sıra ekonomik faktörler de geniş ölçüde rol oynamaktadır. Kız çocuklarına yönelik ayrımcılık; "kız çocuklarının doğmadan saf dışı bırakılması" veya daha yoksul hanelerde gıda, sağlık ve eğitim ayrımcılığı ve daha fazla başlık parası ödememek ve evliliğin gecikmesi kız çocuğuna yapılan masrafın artması anlamına geldiği için erkenden evlendirme gibi uygulamalarla sürdürülmektedir. Burada ekonomik faktör de önemlidir. Daha varlıklı ailelerde ayrımcılık, eğitimin niceliği ve niteliğini belirleyen normlar ve mirastan yararlanma konusundaki eşitsizlikler ile kendini belli etmektedir. Toplumsal yaptırımlar, kadınların yanı sıra eşleri ve anneleri de etkilemektedir. Kadınlar, oğlan çocuk sahibi değilse daha düşük bir statüye sahip olmaktadır ve kötü muameleye maruz kalma, alay edilme, boşanma veya terk edilme durumu ile karşı karşıya kalabilmektedir.²⁶

«İdeal bir kızın nasıl olması gerektiğine dair anlayış ve saflık kavramına vurgu yapılması, ayrımcı uygulamalara sebep olan en önemli normdur.»

Nepal araştırma ekibi ile mülakat
(Uluslararası Kalkınma Enstitüsü, Nisan 2015)

KADINLIK İDEOLOJİLERİ²⁷

Etki alanı oldukça geniş olan **kadınlık** kavramı ile ilgili cinsiyet ideolojilerine, değerlerine ve normlarına ilişkin ikinci grup, **kızlıktan kadınlığa geçiş** ile ilgili olanlardır. Bu noktada geniş ölçüde kabul görmüş rollere bürünülür ve yaş ile cinsiyete bağlı davranış standartlarına uyulur. Örneğin kızlardan, ev işlerinin büyük bir kısmını üstlenmeleri beklenir. Bu gelenek, hem hanenin sorunsuz şekilde idare edilmesini hem de kız çocuklarının eş ve anne olarak ihtiyaç duyacakları becerileri edinmelerini sağlamaktadır. Ayrıca cinsel olgunluk (adet ve göğüslerin gelişmesi), kızlık döneminin bittiğini, kadınlık döneminin başladığını işaret eder. Dolayısıyla yetişkin gibi sorumluluk üstlenmeye ve yetişkin bir kadın gibi davranmaya hazır olunması beklenir. Uganda'da görüşülen bölge sorumlularından biri, konuyla ilgili şu örneği vermiştir:

"Bir kız çocuğu adet görmeye başlıyorsa (9-10 yaşlarında) o artık çocuk olmaktan çıkmıştır. Artık kadın olmuştur. 13 yaşında bile olsa çocuk sahibi olursa o kişi artık kadındır."²⁸

Kız çocukları, bilinçli bir ergenlik yaşayamazken oğlan çocukları, anne-baba otoritesine zaman içinde daha az maruz kalarak kademeli bir değişim yaşamaktadır. Giderek daha fazla sayıda ergin kız çocuğu okula gittikçe cinsel olgunluk, evlilik ve yetişkin hayatına hazırlık için belirleyici olmaktan çıkmaktadır. Bununla birlikte pek çok toplumda geleneksel düşünceler, bir kız çocuğunun evlenmesi gereken yaş ile ilgili normları etkilemeye devam etmektedir.

ERKEKLİK İDEOLOJİLERİ²⁹

Erkeklik ideolojisinin normatif boyutu; sosyal, ekonomik, psikolojik ve duygusal unsurlardan ve sosyalleşme modelleri ile kız çocuklarına yapabilecekleri konusunda daha az imkân tanınması sonucunda daha az değer verilmesinden kaynaklanmaktadır. ODI tarafından finanse edilen bir çalışmada (2012-2015) erkeklik normlarının özellikle kız çocuklarının yaşamları ve gelişim imkânları üzerindeki etkisi, saha çalışmalarıyla defalarca kanıtlanmıştır. Geleneksel veya idealleştirilmiş erkeklik normları, çoğu zaman kadınlık normlarının zıttı olarak tanımlanmıştır. Örneğin, araştırma yapılan tüm ülkelerde "iyi" erkeklerden, evi geçindiren kimseler olması beklenirken oğlan çocuklarından ileride bu rolü üstlenmeleri için bu becerileri edinmeleri veya çok sıkı ders çalışmaları beklenmektedir. Evin geçimini sağlayan kişi olarak erkeğin evin reisi ve nihai karar verici merci olması, kadınlar ve çocuklardan da kendisine boyun eğen kişiler olması beklenmektedir. Kız çocuklarından ise anne ve ev hanımı rollerinin ardından eve gelir sağlayan kişiler olması beklense de bazı ülkelerde bu beklentinin, ekonomik baskılar nedeniyle değiştiği gözlemlenmiştir.

Erkeklik normları arasında virilite (birden fazla kişiyle cinsel ilişki yaşama özgürlüğü ve birden fazla çocuğa, özellikle de erkek bir çocuğa babalık yapma olarak yorumlanmaktadır) kavramı da yer almaktadır. Araştırma yaptığımız tüm toplumlarda erkeklik normları, özellikle evlilikten sonra belli durumlarda kadınlara ve kız çocuklarına karşı fiziksel şiddeti "tasvip eder" niteliktedir. Kuzey Vietnam'daki Hmong halkına mensup kız çocukları, müstakbel eşlerinde görmeyi istedikleri en önemli özelliğin şiddete başvuran biri olmaması olduğunu ifade etmiştir.³⁰

Kavramsal arka plan ve açıklayıcı vaka çalışmaları

3.1

Toplumsal normların tanımı ve beklenti kavramı

Toplumsal normları tanımlayan çeşitli teorik yaklaşımlar, kanıta dayalı müdahaleleri mümkün kılarken aynı zamanda bu müdahalelerin toplumsal cinsiyet eşitliğine etkisini değerlendirmemizi de sağlamaktadır. Söz konusu yaklaşımların kaynağını iktisat, psikoloji ve felsefe oluşturmaktadır. Örneğin, 1980'li yıllarda bu yana kadın sünnetinin toplumsal bir norm olduğuna ilişkin teorik yaklaşımlar olmuştur.

Toplumsal norm teorisi, alana nispeten yeni girmiş bir kavram olup diğer yaklaşımlara ait görüşlerin büyük bir kısmını bünyesinde toplamaktadır. Amacı, karşılıklı beklentileri ve toplumsal normların kolektif doğasını ön plana çıkararak oyun teorisi koşullarında toplumsal normları değiştirmektir.³¹

6

Normların etkisini göstermesi, genellikle otomatik bir süreçtir.

Normların etkin hale gelmesi, genellikle otomatik ve istemsiz bir süreçtir. Zira normların, başkalarının normlara göre davrandığına ve bizlerden de onlara göre davranmamızı beklediğine inanmamız dışında bir "gerçekliği" yoktur.

(Cristina Bicchieri, 2016)

Toplumsal norm, bireysel tavır veya inançların aksine bir davranış veya uygulamaya ilişkin "ortak" inançlar ve beklentiler ile tanımlanmaktadır.

Bağlam ve kültür bakımından farklılık gösteren ortak bir toplumsal norm da, insanların dostlarına ve yabancılara ne kadar uzaklıkta durdukları veya oturdukları ile ilgilidir. Bazı toplumsal alanlarda yakın durmak norm olarak nitelendirilirken bazı durumlarda tanıdığınız insanlarla bile araya mesafe koymamız beklenir.³²

İnsanlar, başkalarının öyle davranılması gerektiğini düşünmesini "bekledikleri" için tercih etmeseler de bu tür şeyleri yapabilirler.

7

Toplumsal normlar, yazılı olmayan kurallardır

Toplumsal normlar, belli bir grubun veya toplumun mensuplarının ortak davranışlarını düzenleyen yazılı olmayan "kurallardır". Bunlar, çoğu insanın kabul ettiği ve uyduğu gayri resmi nitelikte, çoğu zaman üstü kapalı kurallardır.

(Normatif Değişimi İlerletme Girişimi, 2017)

8

Ceza ve kişinin norma yönelik hassasiyeti, uyumu belirler

Başkalarının uyulması gerektiğini düşündüğü durumlarda normlara uyulmamasına yönelik tepki, haff derecede rahatsızlık duymaktan çıkıp aktif, hatta aşırı düzeyde cezalandırmaya evrilebilir. Toplumsal tepkinin boyutu, o normun toplumsal yaşam için ne kadar önemli veya merkezi konumda olduğuna, ne kadar köklü olduğuna ve uyulmaması sonucunda nasıl bir zarar geleceğinin düşünüldüğüne bağlı olarak farklılık gösterir. Ceza (orta ve ciddi derecede ceza veya cezasızlık) ve kişilerin norma yönelik hassasiyetleri, bireylerin norma uygun davranıp davranmamalarını da belirleyecektir.

Örneğin bir anne, içinde yaşadığı toplumdaki tüm kız çocuklarının sünnet olduğunu zannedebilir (tanımlayıcı norm: İnsanların, kendilerine referans alacakları topluluk içindeki çoğu insanın uyduğuna inanması nedeniyle (ampirik beklenti) kendilerinin de uyduğu davranış şekli).

Bu anne, sünnet olmaması durumunda kızının toplumdan aynı derecede saygı görmeyeceğine inanıp böyle bir beklentiye girmektedir (buyruksal norm: Sadece başkalarından uymalarını beklemeyip **kendinin de** uyması gerektiğinin farkında olma durumu – normatif beklentiler). Bu örnekte kişisel sebeplerle bir anne (veya baba), kızını sünnet ettirmeye kesinlikle karşı olup bunu yapmak istemese de toplumsal norm nedeniyle kızını sünnet ettirme uygulamasına ayak uydurabilmektedir. Bu norma uyulmaması, kendileri için önemli olan insanların tepkisine yol açabilir. Uyulması ise kızlarına iyi gözle bakılacağı ve saygı duyulacağı hissiyle ödüllendirilebilmektedir.³³

Şekil 1. Tanımlayıcı ve buyruksal normlar³⁴

Yaşadığım toplumda kız çocuklarını sünnet ederler. O yüzden onaylmasam da kızımın sünnet olmasının daha iyi olacağını düşünüyorum.

**BAŞKALARININ
GERÇEKTE NELER
YAPTIĞI İLE İLGİLİ
İNANÇLAR**

(TİPİK DAVRANIŞ)

Kayınvalidem ve erkeklerin tamamı dahil olmak üzere yaşadığım toplumda insanların çoğu, dini nedenlerle kızımın sünnet olması gerektiğini düşünüyor. Sünnet ettirmezsem kimse kızımla evlenmez. O yüzden, istemesem de kızımın sünnet olması gerektiğini düşünüyorum.

**BAŞKALARININ NE YAPILMASI
GEREKTIĞİ KONUSUNDAKİ
DÜŞÜNCELERİ İLE İLGİLİ
İNANÇLAR**

(UYGUN OLAN DAVRANIŞ)

"Beklenti", bir çeşit inançtır. Ancak inanç, "dünyaya karşı duruş" (örn: "Bugünün 21 Ağustos olduğuna inanıyorum" veya "uzaylılara inanıyorum") niteliğindeki beklenti ise belirsiz olaylar etrafında zaman hesaplamalarının da olmasını gerektiren "ileriye dönük bir inançtır". Beklenti, ileride neler olacağı ile ilgilidir ve geçmiş ile günümüz veya gelecek arasında süreklilik olduğunu varsayar. Toplumsal beklentiler, insanların davranış ve inançları ile bağlantılıdır ve toplumsal bağlarla şekillenir.³⁸ Normatif³⁹ ve ampirik⁴⁰ beklentiler, norm değişimi için hayattır:

Örneğin, çocukların cinsel yönden istismarından bahsediyorum ama bahsetmek istediğim konu daha genel nitelikte. Olumsuz uygulamalar da, destek oldukları normların, tavırların ve değerlerin bir parçasıdır. Toplumsal normlara yönelik çalışmamın, bu tür uygulamaları değiştirme anlamında uygulamaya dönük çıkarımları ve önerileri de söz konusudur. Özellikle insanların beklentilerini değiştirmenin ve bunu toplu olarak halk ile yapmanın önemine dikkat çekiyorum. Ayrıca, zararlı bulduğumuz uygulamaları, tarafların kolay kabul edeceği ve anlayacağı şekilde yeniden kategorilere ayırmayı öneriyorum.

Normlara dayalı bir yaklaşım, "beklentiler ile gerçekleşenler arasındaki tutarlılığın öngörülmesini sağlayacaktır (tutarlılık olmaması, diğer faktörlerin de söz konusu olduğunu gösterecektir). Seçimlerimizin çöpuçoğu birbirine bağlı olduğu için başkalarının ne yaptığına veya bizden ne yapmamız beklediğine aldırış etmeden kendi seçimlerimizi yapmak gibi bir seçeneğimiz yoktur. Başkalarının da ne yapacağını düşünmek durumundayız.

Yolun sağından sürme kararım, tamamen başkalarının da yolun sağından gideceği beklentisine dayalıdır. Onlar soldan giderse ben de soldan gideceğim. Benzer şekilde, bir partiye gittiğimde ne kadar süsleneceğime, başkalarının ne kadar süsleneceğine göre karar vermek isterim. Resmi bir akşam yemeğine tişört ve şort giyip gidersem diğer davetlilerin bana sinirlenmesini beklerim.³⁸ C. Bicchieri, 2008, 2017.

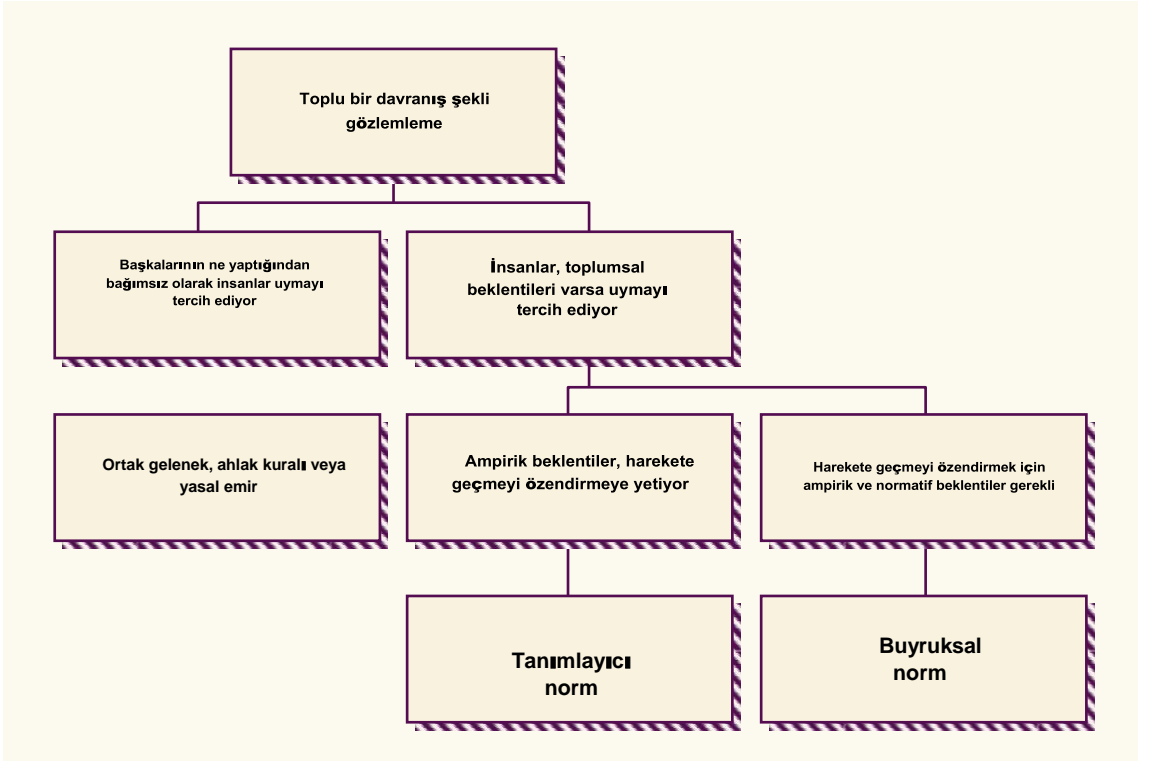
3.2

Toplumsal bir normun teşhis edilmesi³⁹

Şekil 2'de, "toplumsal beklentilerin" veya beklenti olmamasının, gözlemlenen uygulamanın toplumsal bir norm olup olmadığını⁴⁰, daha doğrusu bağımsız veya bağımlı olup olmadığını (bağımlıysa) ve nasıl bir bağımlılık olduğunu belirlediği gösterilmektedir.

Bağımsız uygulamaların aksine tanımlayıcı ve buyruksal normlar, kişinin referans alacağı çevrenin toplumsal beklentileri ile desteklenmektedir. Arabayı yolun sağından sürmek gibi tanımlayıcı bir norm (gelenek), insanların bu norma uymaya devam etmesi için sadece karşılıklı "ampirik" beklentilere ihtiyaç duymaktadır ("başkaları yolun sağından gidiyor, ben de gitmeliyim"). "Kadınların göz önünde bulunmaması" gibi toplumsal bir normun yaşayabilmesi için karşılıklı "ampirik" beklentiler (çevremdeki diğer kadınların gözlerden uzak olduğunu görüyorum) ve "normatif" beklentiler (çevremde önemli gördüğüm insanlar, kadınların göz önünde olmaması gerektiğini düşünüyor, ben bu norma uymazsam yaptırımla karşılaşırım) olması gerekir.

Şekil 2. Toplu davranışları tanımlanma süreci⁴¹

Aşağıda bahsi geçen vaka, bir annenin değişim sürecine başlama girişimi karşısında maruz kaldığı sorunlar ile ilgilidir.

3.3

Khadija'nın ikilemi ve toplumsal yaptırımların gücü: Kavramsal geçmişe yönelik açıklayıcı bir vaka çalışması"

KONU

Bu vakada, değişim sürecine başlamak isteyen ancak toplumsal yaptırımlardan korkan Khadija'nın yaşadığı ikilem anlatılmaktadır. Ayrıca, Khadija ile değişmek isteyen diğer insanlar arasındaki iletişim eksikliğine ve Khadija gibi davranmaları durumunda herkesin bundan yarar göreceğine dikkat çekilmektedir.

BAĞLAM

Khadija, Sudan'ın doğusunda yaşayan Beni Amer aşiretine mensup dindar bir Sünni Müslüman'dır. Kendisi, geniş ailesiyle birlikte yaşamaktadır. Evden dışarı çıkarken siyah bir abaya (örtü) ile kendini örtüp yüzünü kapatmaktadır. Bunu da mazbut bir görüntü vermek için yapmaktadır. Bir kız çocuğu olarak Beni Amer geleneği uyarınca sünnet (infibülasyon) olmuştur. Bu, kadın sünnetinin en şiddetli şekli olup Sudan'da "firavun" ameliyatı olarak adlandırılmaktadır. Khadija'nın, henüz sünnet olmamış altı yaşında bir kızı bulunmaktadır. Khadija, zararlı uygulamalar konusunun işlendiği ve kadın sünnetine bağlı sağlık sorunları ile ilgili bilgi aldığı bir eğitim programına katılmıştır. Eğitimde, genel düşüncenin aksine bu uygulamanın İslam'da yeri olmadığını öğrenmiştir.

Diğer kadınlarla birlikte kızını, sünnetsiz kız çocuklarından oluşan bir grupta bir araya getirmiştir. Ancak Khadija'nın başı derde girmiştir. Kızının, kendisinin bilgi sahibi olduğu sağlık sorunlarını yaşamasını istememesine rağmen erkeklerin, dini nedenlerle kadın sünnetine taraftar olduğunu bilmektedir. Ayrıca, kayınvalidesinden bu konuda bir şeyler söylemesini beklemektedir.⁴³

İKİLEM

Khadija, kendi yaşadığı acıları ve sağlık sorunlarını yaşamaması için kızını sünnet ettirmek istememektedir. Ancak, herkesin kızını sünnet ettirmesini beklediği bir toplulukta yaşamaktadır. Bu bağlamda alternatif seçenekler hakkında başkalarıyla iletişime geçmeden kız için en iyi çözüm yolunu bulmak durumundadır.

EN İYİ ÇÖZÜM YOLU

Khadija'nın, daha kötü bir durumla karşı karşıya kalmadan kendi başına "bu durumun içinden (sünnet olmanın toplumsal norm haline geldiği durumdan) çıkma" ihtimali yoktur. Kendisiyle iletişimin olmadığı bir durumda Khadija'nın, kızını sünnet ettirmesi "daha iyi" bir seçenektir.

9

Bir annenin hikayesi:
Değişim sürecine
başlayanların karşılaştığı
sorunlar

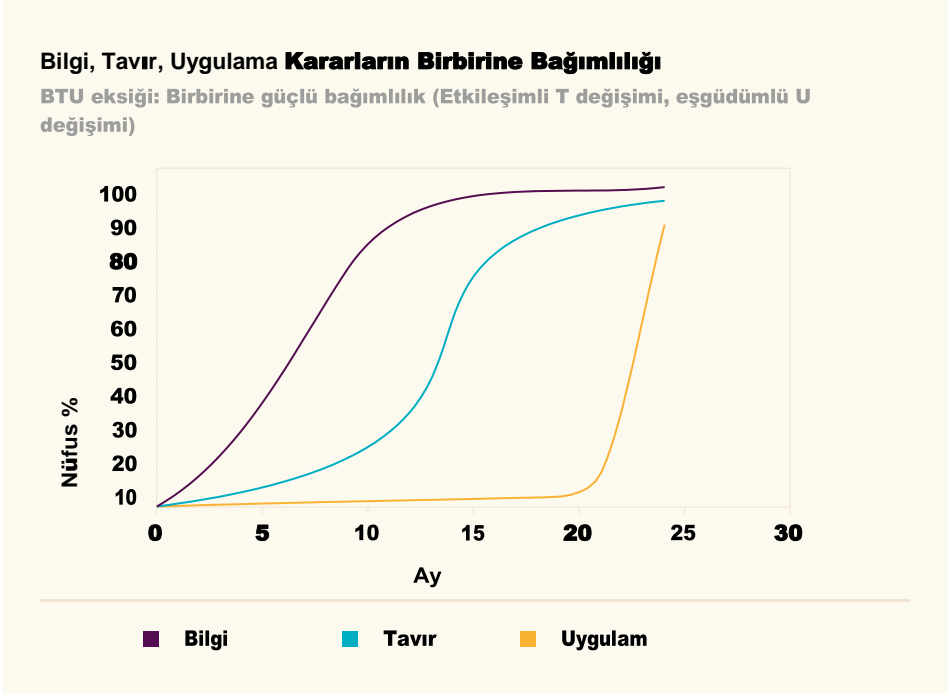
Khadija, "sünnet ettirmesem kimse kızımın evlenmez. "Keşke hiç kızım olmasaydı. Kızlarım konusunda çok endişeliyim" şeklinde konuşmaktadır.

3.4

Davranışlar
ile
uygulamalar
arasındaki
fark

Tavrıların ve uygulamaların, olumlu şekilde birbiriyle bağlantılı olmadığı defalarca gözlemlenmiştir. İnsanlar, iştirak etmedikleri davranışlara olumlu şekilde bakabilirler. Khadija, kadın sünneti uygulamasına karşı kişisel olarak olumsuz bir tavra sahiptir. Ancak, kızının sünnet olmasını "tercih"⁴⁵ edebilmektedir. Kendisinin tercihi, toplumdan ve ailesinden ne "beklediğine" ve sünnet olmazsa kızının karşılaşacağı yaptırımlara "bağlıdır". Dolayısıyla kendisinin tavrı, karşı gelmek şeklinde olsa da bu durumda tercihi, uygulamaya ayak uydurmak şeklindedir.

Şekil 3. Etkileşimli tavrı değişimi ve eşgüdümlü uygulama değişimi⁴⁶

10

Tavrın,
değerlendirmeden
geçmiş bir huy
olması gerekir

Tavrı, bir nesneye, kişiye veya davranışa yönelik olarak değerlendirmeden geçmiş huy anlamına gelir. "Seviyorum/sevmiyorum", "bence şöyle yapılmalı/yapılmamalı" veya "bunu onaylıyorum/onaylamıyorum" gibi ifadelerle dile getirilebilir. (Cristina Bicchieri, 2017)

3.5

Çoğulcu cehalet veya insanlık birbirine aktardığı bilgiler konusunda sistematik şekilde ön yargılı olması⁴⁹

Şekil 3'te, bilgi ve tavır aynı yönde ilerlese de yani "bilgi edinirim ve sonrasında etkileşimli olarak tavrımı yavaş yavaş değiştiririm" şeklinde bir durum söz konusu olsa da "alınacak karar "birbirine bağımlı" nitelikte ise tavır ve uygulama, etkileşimli şekilde değişmeyebilmektedir. Bunun yerine, önce oldukça yavaş sonra aniden yapılacak eşgüdümlü bir değişime gidilebilir. Bu durumda, yeterli sayıda insanın, yeterli sayıda insanın değiştiğine inanması gereklidir. Zira başkalarının değiştiğine şahit olunması, değişimi sağlamanın en garanti yoludur." Toplumsal normları değiştirmek (veya oluşturmak) hem kolay, hem de değişimi gerçekleştirmek üzere yeterli sayıda insanı koordine etmek gerektiği için zordur.

Demografik Veriler ile Sağlık Araştırmaları'ndan (DHS) elde edilen veriler ve Çok Göstergeli Toplum Araştırmaları, (MICS), kadın sünnetinin yaygınlığı ile bu uygulamanın devamına yönelik destek (tavır) arasında farklılıklar olduğunu göstermektedir. Bu da kadın sünnetinin, algıya bağlı toplumsal yükümlülükler sonucu gerçekleştirilme olasılığının olduğunu göstermektedir (Bkz. Şekil 4: "15-49 yaş arası kadınlar arasında kadın sünnetine karşıtlığın yaygınlığı"). Ailelerden oluşan büyük grupların kadın sünneti uygulamasına son vermesi için yeterli olmasa da farklılığın boyutlarında zaman içinde gözlemlenen değişimler, belki de ilerleme safhasında olan toplumsal değişimin boyutlarının göstergesi olabilir.

11

Çoğulcu cehalet
Tanımı

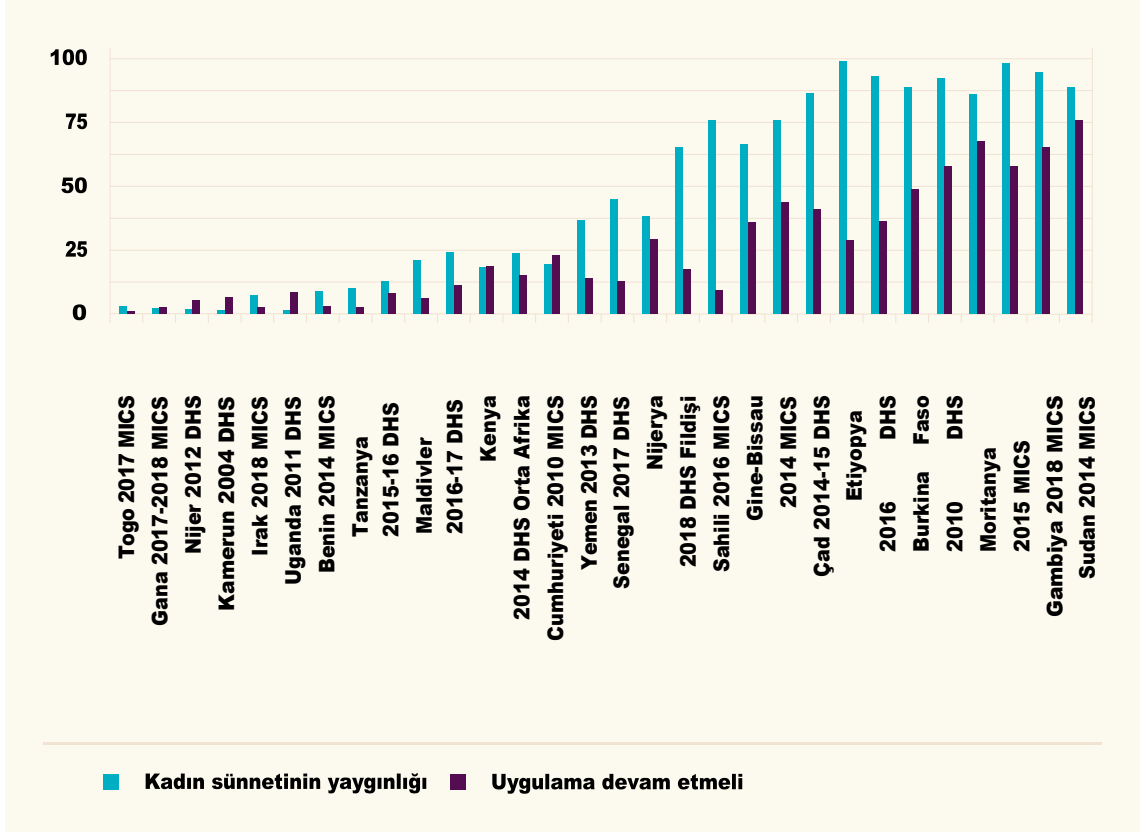
"Çoğulcu cehalet" söz konusu olduğunda insanlar, "başkaları" uyduğu için içinde buldukları toplumda çoğu kimsenin belli bir davranışa destek verdiğini düşünerek yanılabilir. Bu nedenle, bazıları hatta çoğu gizliden gizliye karşı çıksa da norm etkinliğini sürdürmeye devam eder. Şeffaf bir iletişimin olmaması, bireysel destek tamamen ortadan kalkmış olsa bile normun devam etmesine neden olur

(Cristina Bicchieri, Norms in the Wild, 2017).

İnsanların birbirine aktardığı bilgiler bakımından sistematik ön yargılar olması, (...) toplumsal normlara yönelik bireysel desteğin olduğundan fazla gösterilmesi için düzen kurulması.⁵⁰

Çoğulcu cehalet⁵¹ bir norm ile ilgili belirsizlik ve endişeler fark edilmediğinde norma karşı olanların, buna rağmen normun gereğini yerine getirdiği anlamına gelmektedir. Bir toplumda herkes, kadın sünnetine karşı olabilir ancak başkaları yaptığı için bunun destek gördüğüne de inanabilir. Bu durum, kısır döngüye neden olabilir ve bu nedenle gerçek tercihler, uzun süre saklı kalıp uygulamanın devamını destekleyen toplumsal bir gerçeğe dönüşebilir.⁵²

Şekil 4. 15-49 yaş arası kadınlar arasında kadın sünnetine karşıtlığın yaygınlığı⁵³

12

Çoğulcu cehalet:
"İnanç tuzağı"

Çoğulcu cehalet durumunda insanlar, bir "inanç tuzağına" düşüp hiç hoşlanmadıkları bir norma uymaya devam eder. Peki, bu ne kadar sürer? Normu destekleyen inanç sistemlerine yönelik ufak darbeler bile, söz konusu normun yerle bir olmasına neden olacağı için hoş gitmeyen bir normun kalıcı olmayacağı düşünülebilir. Doğru inançlar halka anlatılırsa değişimin gerçekleşeceği düşünülebilir. Bu çıkarım, kısmen doğrudur. Eylemler birbirine son derece bağlı olduğunda pek çok insanın aslında normdan hoşlanmadığını ve farklı şeyler yapmak istediğini alenen açıklamak yeterli değildir. Bir norm, normatif beklentiler ile desteklendiği için sürece iştirak edenlerin, söz konusu norma son verilince olumsuz bir yaptırımla karşılaşmayacaklarından emin olması gerekir. İnsanlar, bu noktada iki yönlü bir inanç sorunu ile karşılaşmaktadır: Bir yandan başkalarının gerçek inançları ve tercihleri ile ilgili edindikleri bilginin doğru olduğuna, diğer yandan geri kalan herkesin bu inançları değiştirmek istediğine inanmak durumundadır. Bu hedeflere ulaşmanın pek çok yolu vardır ve literatürde bilgilendirme kampanyaları, kamuoyuna gerçekleri açıklama ve ortak taahhütler ile olumsuz normların başarılı şekilde değiştiğine dair pek çok örnek bulunmaktadır. (Bicchieri ve Mercier, 2014)

3.6

Toplumsal normların sosyal ağlar/referans gruplar üzerinden yaygınlaşması⁵⁴

Toplumsal normlar, sosyal ağlarla veya benzer durumda bulunan insanların oluşturduğu ağlarla yayılır. Buralarda insanlar ve gruplar, bağlantılarının yapısına göre nitelendirilir (örn; kiminle konuştuklarına, kim tarafından ikna edildiklerine, kimden talimat ve tavsiye aldıklarına göre). Toplumsal ağlar (veya referans grupları), eylemleri ve beklentileriyle kişinin yapacaklarını etkileyen ağlardır.

Örneğin, Birleşik Krallık'ta yolun solundan gitmeye yönelik referans grup, ülkedeki tüm sürücülerdir. Hindistan'da aileler genellikle kendi kastlarına mensup birileriyle evlendiği için evlilik yaşına yönelik referans grup, kendi kastlarıdır. Aynı köyde tuvalet alışkanlığını benimsemeye yönelik referans grup, tuvaletini etrafa yapanlar ve bundan zarar görenlerdir. Ancak referans grup, her zaman coğrafi yakınlık arz etmez. Bazı göçmenler için referans grup, yaşadıkları şehrin veya ülkenin sakinleri değil, kendi memleketlerinde yaşayanlardır.

Mevcut sosyal ağların belirlenmesi, beklentileriyle toplumsal bir normun öncüsü olabilecek bireylerin ve grupların tespit edilmesini sağlayabilir. Coğrafi topluluk kavramı, çoğu zaman karar veren ilgili grubun sadece bir kısmı için geçerlidir ve grubun geri kalan kısımlarına da aynı anda ulaşma gerekir.

Sosyal ağ analizi, iki şekilde faydalı olabilir:

- Öncelikle bir gruptaki ilişkilerin yapısal özelliklerini tespit ederek durumu teşhis etmeye yönelik araçlar sağlar.
- İkinci olarak, bu yapısal özelliklere en iyi şekilde müdahale edilmesine yardımcı olur.

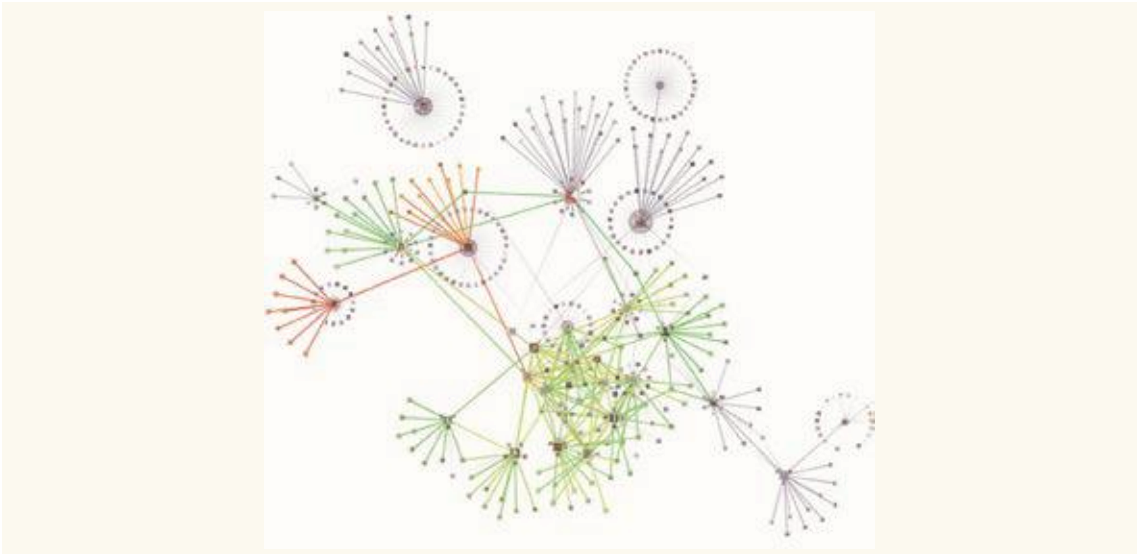
Burada analiz birimi, "uç" şeklinde ifade edilmektedir. Bunlar, bireylerden ziyade halklar arasındaki "ilişkileri" temsil eder. Normların yayılımını anlamak için bu "uçların" yapılarına, hiyerarşisine ve bölümlenmelerine bakmak önemlidir.

Şekil 5'te, bu uçların yapısı gösterilmektedir:

- Bireyler bağımsız değildir. Birbirine bağlıdır. Bunu, bireyleri (boğumları) ilişkiler (uçlar) ile bağlantılı hale getirerek gösteriyoruz.
- Boğumlar bireyleri, analiz düzeyine bağlı olarak aileleri veya köyleri temsil etmektedir.
- Uçlar (bağlar da denebilir), boğumları birbirine bağlar ve kendine has bir ilişkiyi temsil eder.

Aynı grubun, her biri farklı bir ilişki türünü temsil eden birden fazla ağı olabilir.

Şekil 5. Başka topluluklara mensup kişilerle evlenenleri temsil eden sosyal ağlar⁵⁶

Aşağıda bahsi geçen vakada, Bangladeş'te doğurganlık ile ilgili toplumsal normların özelliklerinden ve toplumun doğum kontrol haplarına muhalefetinden bahsedilmektedir. Bunun kanıtı da, yaygın normların sosyal dinamiklerinin daha önce Sudan'da görülen bir vaka ile benzerlik göstermesi ve sosyal sistemin cinsiyet eşitsizliğine yönelik sonuçlarıdır. Bu vakada toplumsal ve toplumsal cinsiyete dayalı normların bazı boyutlarından, normların ne kadar katı ve geleneklerin dinlerden eski olduğundan, toplumsal etkileşimlerin önemi ile sosyal ağların rolünden bahsedilmektedir.

KONU

Son yirmi yıldır dünyada doğurganlık oranları düşse de aile planlaması programlarına yönelik müdahalelerde geç kalınması ve farklılıklar olması, ülkeler arasında ve içerisinde sık gözlemlenen bir durumdur.⁵⁸ Bu, geleneksel bir ekonomide doğurganlık dahil olmak üzere bireysel davranışlar, birçok yönden toplumsal olarak bir düzene sokulmuştur. Toplumsal düzenlemenin avantajları olsa da bireylerin, yeni ekonomik fırsatlar karşısında anında hareket geçmesini engelleyebilir.

BAĞLAM

Kuran'da ve Hint kutsal kitaplarında, doğum kontrol konusu ile ilgili katı bir tutum söz konusu olmadığı için Bangladeş'teki toplumun tavrı, yerel din görevlilerinin görüşünü dikkate almak şeklindedir.⁵⁹ Modern doğum kontrol yöntemlerini ilk kez kullanıma sunan Anne ve Çocuk Sağlığı - Aile Planlaması (AÇS-AP) projesi⁶⁰, Bangladeş'in kırsal kesimlerinde erken yaşta evlenip hemen ardından sürekli olarak çocuk yapma geleneği ile ters düşmüştür."

AÇS-AP projesi, çok da sürpriz olmayan bir şekilde topluluğun geleneksel normları korumaktan sorumlu büyükleri ve yerel din görevlileri tarafından büyük tepkiyle karşılanmıştır. Bu toplumsal tepkinin yanı sıra doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaştırılması, kadınların kapanması (peçe) ve çalışma hayatının cinsiyete göre sıkı bir şekilde ayrışması gibi yöntemlerle engellenmektedir.⁶² Peçe, genç ve evli kadınların hareketliliğini kısıtlarken kadınlar arasındaki sosyal etkileşimi artırıp modern doğum kontrol araçlarının yaygınlaşması da dahil olmak üzere toplumsal değişimin hızını kesmektedir. Peçe, genellikle Müslüman toplumlarla ilişkilendirilse de bu tür kapanma yöntemleri, Bangladeş'teki hem Hint hem de Müslüman halklar için geçerlidir. Bunun, Bangladeş'te peçenin ve peçenin toplumsal cinsiyete dayalı çalışma modelleri ile ilişkilendirilmesinin, Bengal kültürüne has bir durum olduğu için gerçekleştiği öne sürülmektedir. Bu soruna çözüm bulmak için toplum sağlığı çalışanları, kadınların hareketlerinin kısıtlanmaması için iki haftada bir her kadını evinde ziyaret etmektedir.

GEREKÇE

Toplumsal normlar, toplumu tercih edilen dengede tutmak üzere birden fazla denge unsurunun rol oynadığı ortamlarda kendini göstermektedir.⁶³ Modern doğum kontrol araçlarının yaygın hale getirilmesi gibi iktisadi değişimler, birden fazla denge unsurunun ortaya çıkma ihtimalini yeniden gündeme getirebilir. Bu da, dışarıdan müdahalelerde ve aynı dış etkenlere farklı müdahalelerde neden yavaş kalındığını açıklamaktadır. Zira her toplum, doğurganlık ile ilgili yeni bir denge unsuru konusunda yavaş yavaş bir noktada buluşacaktır."

SONUÇLARIN ANALİZİ

Söz konusu toplumsal alana uygulanan norma dayalı oyun teorisinin en çarpıcı sonucu şu olmuştur:

Köydeki herkesin, aile planlaması ile ilgili olarak aynı girdilere erişimi olmasına rağmen insanlar, köyde kendi "dini grupları" arasında doğum kontrol yöntemlerinin yaygınlaşmasına kesinlikle karşıdır. Dinler arası etkilere, veriler arasında rastlanmamıştır. Aksine köyü, yaş veya eğitim gibi başka değişkenlerle kısımlara ayırdığımızda istikrarlı şekilde gruplar arası "büyük ve önemli" etkiler gözlemlenmektedir.

Nihayetinde, kadınlar arasındaki sosyal etkileşimlerin ikamesi olmadığını gördük. Ve bunlar çok nadir olduğu için doğum kontrol uygulamasının yaygınlığı konusunda, müdahale alanında çok yavaş bir değişim yaşandı. Başta direnç olmasına ve uygulamada olması beklenen gecikmeler yaşanmasına rağmen işin iç yüzünü anlayarak oluşturulan ve hizmeti evlerine götürmektense kadınları birinci basamak sağlık merkezinde bir araya getirecek şekilde destekleyen bir program çok daha etkili olabilirdi."

Tablo 1. Hukuk, ahlak ve kültürün bir arada var olması ve uyumu⁶⁷

	Olumlu sebep	Olumsuz sebep	İstismarcının tipik duygusu
YASAL NORMLAR	Yetkili makamların meşruiyeti Hukuka saygı	Yetkili makamlarca cezalandırılma	Korku
AHLAKİ NORMLAR	Vicdan rahatlığı	Vicdan azabı	Suçluluk
TOPLUMSAL NORMLAR	İtibar Kabul	İtibarsızlık Ret	Utanç

3.8

Üç düzenleyici sistem ve bunlara ilişkin duygular⁶⁵

■ Son olarak toplumsal normların dışında davranışı belirleyen mekanizmalar arasında zararlı bir normu yasaklayabilecek *yasal normlar* ve kişinin sevdiği için en iyi olanı yapması gibi *ahlaki normlar* bulunmaktadır. Bu normlar, birbirine destek olarak uyum içinde de olabilir, birbiriyle ters de düşebilir. Bir veya birden fazla normu ortadan kaldırmayı amaçlayan politikalara ve programlara yönelik bütün analizlerin, bu üç norm türünü araştırması ve nasıl etkileşim kurduklarını belirlemesi gerekir.

Bir norma uyma nedenleri, normun kendisine bağlıdır.“ Bu nedenle bu üç düzenleyici sistemin her birini açıklayabilmenin tek yolu, söz konusu normlara uyulma nedenlerini göz önünde bulunduraktır. Kişi; hukukun oluşturulma ve uygulanma şeklini veya yarattığı etkileri takdir ettiği için yasal düzenlemeye uyabilir. Diğer yandan insanların kanunlara uymasının asıl nedeni, para cezası veya hapis gibi cezalardan korkmalarıdır.

Ahlaki düzenleme ise kişisel özerklik ve kişinin yargı değerlerinin gelişimi ile yakından ilişkilidir. Ahlaki normlara itaat, bunu yapmanın verdiği zevkten veya görev anlayışından kaynaklanabilir. Diğer yandan bazı insanlar, ahlaki normlara kendilerini tutarlı hissetmek için itaat ederler ve bunun sonucunda tatmin olurlar. Örneğin bir kişi, ahlaki nedenlerle yalan söylemeyi doğru bulmuyorsa yalan söylememek, yalan söylemek cazip olsa da tatmin edici bir unsur olmaktadır. Bu tür durumlarda kişi, benliğiyle uyumlu hisseder. Bunun tam tersi yani kişinin benliğiyle uyumsuzluk veya farklılık hissetmesi, ahlaki bir cezaya dönüşür ve buna da suçluluk hissi denir. Suçluluk korkusu da, ahlaki normlara itaat etmenin bir nedeni olabilir.

Son olarak bir de *kültürel veya toplumsal düzenlemeler* vardır. Bir etkinlik için nasıl giyinileceği, samimiyet derecesine bağlı olarak birine nasıl hitap edileceği ve meslektaşlar ile nasıl bir ilişki kurulacağı, toplumsal normlarla belirlenen davranışlardır. Toplumsal normlar, ahlaki normların aksine kişinin vicdanından ziyade kişinin ait olduğu gruba bağlıdır. *Utanc*, toplumsal itaati sağlayan en önemli duygu olup toplumlar da bir normu yaşatmaya devam etmek için sıklıkla bu yöntemle başvurmaktadır. Ancak bu duygu, tersine çevrilip normu değiştirmek için de kullanılabilir.

DÖRDÜNCÜ
BÖLÜM

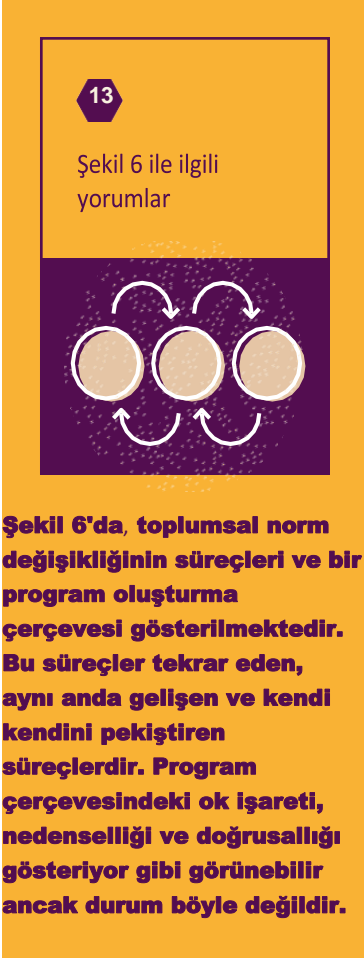
© Luca Zordan, UNFPA

Toplumsal normların değişim süreci ve açıklayıcı vaka çalışmaları

4.1

Eski toplumsal normların terk edilmesi ve yararlı olanların benimsenmesi

■ Toplumsal norm değişikliği karmaşık, süreksiz ve kendini yineleyen bir süreçtir. Toplumsal bir bağlamı olduğu için açığa çıktığı toplumsal alan hayati önem taşımaktadır. Birbirinden çok farklı durumlar söz konusu olabilir. Ancak bütün durumlarda ortak payda, süreci ilerletmek için atılması gereken adımlar ve daha da önemlisi bir topluluğun veya toplulukların değişim öncüsü olarak hareket etmesidir.

Şekil 6'da, teori ve saha deneyimleriyle elde edilen ve toplumsal normları değiştirmeye yönelik bir program oluştururken dikkate alınabilecek belli sayıda *adımdan* bahsedilmektedir. 1. adım olarak, gözlemlenen uygulamayı tespit etmek üzere "toplumsal normun tanımlanması" (bkz. Bölüm 3.2, Şekil 2) (Örn; davranışın bağımsız mı yoksa bağımlı olduğu ve bağımlıysa bunun ne tür bir bağımlılık olduğu). Toplumsal bir normun var olması için gerekli "koşulların" yerine getirilip getirilmediğinin veya başka faktörlerin söz konusu olup olmadığının anlaşılması önemlidir. Ayrıca, "referans grupların" belirlenmesi ve ilgili "sosyal ağların" oluşturulması da önemlidir.

Bkz. Şekil 6, 2. ve 3. adımlar:

- Toplumsal normlara ilişkin araştırmalar: Uygulanan ne, kim uyguluyor, nasıl ve neden?
- Referans grupların ve iletişim yöntemlerinin belirlenmesi

Bkz. Şekil 6, 4. ve 5. adımlar:

- İnsanları uygulamanın zararları ve kendi hakları konusunda bilgilendiren tartışmaların desteklenmesi
- Normların sorgulanmasına destek verilmesi ve ahlaki, yasal ve toplumsal normlar ile değerlerin kaynaştırılması

Bu süreç, birlikte değişmek isteyen ve bunu hep beraber kamuoyu önünde ifade eden (halka duyurulacak her türlü taahhüt ile) yeterli sayıda insan dahil olmalıdır. Değişimin gerçekleşmiyor veya mevcut göstergeler ile tam tespit edilemiyor "gibi görüldüğü" gecikme dönemleri yaşanacaktır ancak tavırlar adım adım değişirken değişimin kendisi insanların zihninde yavaş yavaş gerçekleşecektir.

Bkz. Şekil 6, 6. adım:

→ Ortak faaliyetlerin ve halka duyurulan taahhütlerin yeni normlara ve uygulamalara dönüşerek desteklenmesi

Halkın öncülük yapmasıyla başlayan bir süreç, daha sonra kurumlar tarafından korunup desteklenebilir ve geniş ölçüde kabul görebilir. Bkz. Şekil 6, 7. adım:

→ İnsanların toplumsal ve ekonomik koruma sistemlerine erişiminin sağlanması ve yaptıklarının halka duyurulması

Sürecin sonunda "kız çocuklarının sünnet edilmesi" gibi bir eski norma son verilir ve "kız çocuklarının sünnet edilmemesi" gibi yeni bir norm benimsenir. Bkz. Şekil 6, 8. adım:

→ Yeni norm ve uygulamaların kalıcı hale gelmesi

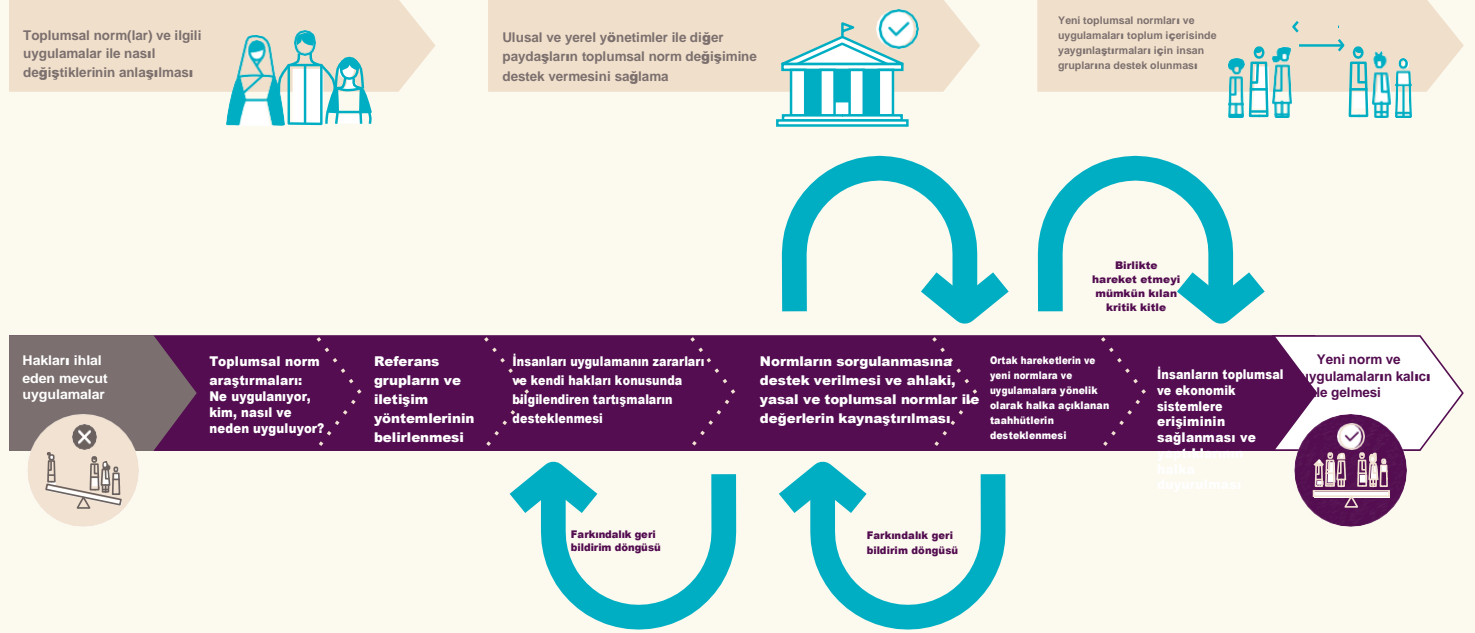
Değişim sürecinin başında ve değişimin yaşandığı sırada cinsiyet normları ve meta normları sürece dahil edilerek değişimin daha da güçlendirilmesi isteniyorsa normun bütünleştiği değerlerin ve kültürel "unsurların" analiz edilmesi ve anlaşılması gerekir. Örneğin Hindistan'da "çocuk yaşta evlilik"; oğlan çocuk tercihi, kız çocuklarının daha az değerli görülmesi, anlaşmalı evlilik, başlık parası ve aile içi evlilik gibi karmaşık, toplumsal cinsiyete dayalı ve toplumsal normlar ile iç içe geçmiştir. Bu toplumsal ve toplumsal cinsiyete dayalı normlar, güçlü bir şekilde kendini gösterirken bunlara, kızlar için evlenmeyi yaşını geciktirerek karşı gelinmektedir.⁷⁰

Dolayısıyla, değiştirilmek istenen toplumsal bir uygulamaya karşı çıkarken öncelikle şu sorular sorulmalıdır:

- Uygulanan ne?
- Kim tarafından uygulanıyor?
- Nasıl ve neden uygulanıyor?

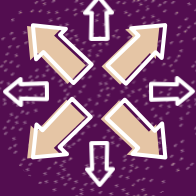
Uygulamanın bir örf, toplumsal norm, basit bir gelenek, çocuğunu korumaya yönelik ahlaki bir ihtiyaca cevap veya zorlayıcı ekonomik bir duruma tepki olup olmadığı düşünülmelidir. Belli durumlarda bu unsurların tamamına farklı şekillerde rastlanabilir ve bunların analizi, yerel stratejiyi belirler nitelikte olmalıdır.

Şekil 6. Toplumsal norm değişimi: Program tasarım çerçevesi⁷¹

14

Toplumsal bir uygulamanın anlaşılması

İnsanların tercihleri neden şartlara bağlı? Neden bir şeyi ancak başkaları da yapıyorsa yapıyorlar? Bazı davranışlar neden yaygın hale geliyor? İnsanlar neden sosyal ağları takip ediyor? Toplumsal değişimi anlamak için tüm bu sorulara cevap verilmesi gerekmektedir. Ancak normlar, destekçilerinin belli tercihleri ve beklentileri nedeniyle varsa insanları, kendi inançlarındaki tutarsızlıkların farkına vardırarak için bir "dış etken" gerekli olabilir.

Davranışlar kolay değişmez çünkü insanlar, bir norma uymama tercihlerinin cezalandırılmayacağından doğal olarak emin olmak isteyebilirler. Birlikte hareket etme mekanizması da uzun ömürlü olmayabilir veya bundan toplumun sadece bir kesiminin haberi olabilir veya değişimin meşruiyeti ile ilgili şüpheler olabilir. Birlikte hareket etme mekanizması kusurluysa toplumun bir kesiminin belli şekilde davranmasına neden olabilir ancak bu davranışın temelleri sağlam değilse insanların bu davranışı sürdürmesi fazla zahmetli olabilir.⁷²

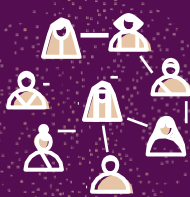
Bu durumda insanlar eski normlara geri döner ve davranış değişikliği kesintiye uğrar (bkz. geri bildirim döngüleri).

Yeni bir uygulamanın kitleler tarafından tam da istenen şekilde benimsememesinden kasıt, değişimin kademeli olarak ilerlemesidir. Bu da, halkın belli bir kesimi ile başlar. Benimseyenlerden bazıları, yeni ve daha büyük bir grup, yeni normu kabul etmeye başlayana kadar eski norma geri dönebilir. Kritik bir noktaya ulaşıncaya kadar bu durum devam eder. O noktada yeni uygulama, toplum içerisinde kalıcı ve köklü hale gelir. Değişim kesintili devam ederken birlikte hareket, aralıklarla ilerler. Uygulamalar benimsenir, terk edilir, sonra daha büyük bir kesim tarafından tekrar benimsenir, etkisini kaybeder ve bu durum, kritik bir noktaya ulaşıncaya ve değişim yerleşik hale gelinceye kadar devam eder.

15

Değişim, aralıklı seyredebilir

Değişim, birlikte hareket etme mekanizmasının işe yaradığını gösteren aralıklarla da gerçekleşebilir. Süreç, yeterli çoğunluk sağlanana kadar nispeten uzunca bir süre duraksamalarla devam edebilir.

(Cristina Bicchieri, 2017)

KONU

Pek çok durumda insanlar, "iletişim kurmaz". Toplumsal norm bakış açısı ile programlama yapmanın ilk adımı, bağlama bağlı olarak çeşitli şekillerde "şeffaf iletişimin" geliştirilmesini sağlayacak bir yöntem bulmak olabilir. Aşağıda bahsi geçen olayda Tostan™ idarecilerinden biri, saha sorumlusuna bir yazı göndererek kırsal kesimdeki küçük gruplar arasında şiddet ve kadın hakları ile ilgili tartışmalara nasıl zemin hazırlanacağını açıklamaktadır. Kadın sünnetinin, tartışma sırasında kendiliğinden nasıl bir tartışma konusu haline geldiğine dikkat edilmelidir.

YÖNTEM

Şiddetin her türüsünden arınmış olması gereken İnsan Hakları ile ilgili oturumda eğitmen, katılımcılardan şiddeti tanımlamalarını ister. Eğitmen, bu tanım doğrultusunda katılımcılardan erkeklere, kadınlara ve çocuklara yönelik toplum, hane ve ilişki içinde şiddet ile ilgili örnekler vermelerini ister. Tartışma sırasında katılımcılar, kadın sünnetinin kız çocuklarına ve kadınlara karşı bir şiddet olduğunu ifade eder ve nedenini açıklar. Ardından bir tartışma başlar. İnsanlar, kadın sünneti ile ilgili farklı düşünmeye başlar. Eğitmen, bu insan hakkı ile ilgili sorumluluklarımızın ne olduğunu sorar ve katılımcılar hane ve toplumda şiddetin her türüsüne son vermek gerektiği ile ilgili konuşmalarda bulunur. Tam da bu anda, kadın sünneti uygulamasına son verme fikri, yeşermeye başlar. İnsanlar bunu insan hakları ve sorumlulukları, sağlıkları, her türlü ayrımcılığa son vermek, huzur ve güvenlikleri için yapmaktadır. Bütün eğitim boyunca Tostan eğitmenleri, katılımcıların tartışmada

öncü olmasına imkân tanırken katılımcılar da, insan hakkı ihlallerini durdurmak için atılması gereken önemli adımları belirlemeye başlar.

Kadınlara, şiddetin her türüsüne yıllardır son vermek istediklerinden bu durumdan çok memnundur ancak başkaları tarafından hiç gündeme getirilmediği ve kabul edilir gibi durmadığından kadınlar, buna tek başlarına karşı çıkamamıştır. Eğitim sayesinde çoğu hayatlarında ilk defa zararlı uygulamaları sorgulama imkanına sahip olmuş ve erkekler, din görevlileri ve geleneksel önderler dahil olmak üzere herkesin bu konuda hemfikir olduğunun farkına varmıştır. Bu da herkese sürpriz olmuştur. Eskiden kadınlar, bu uygulamaları "çoğulcu cehalet" adını verdiğimiz bir bakış açısıyla takip etmiştir. Herkesin bu davranışı desteklediğini ve bunu sorgulamanın veya değiştirmenin mümkün olmadığını düşünmüşlerdir. Eğitim ortamındaki tartışmalar ve bunların toplumun geri kalan kısmı ve çevrelerindeki diğer topluluklarla organize şekilde paylaşılması (eğitimde tartışılan bilgilerin paylaşılması), herkesin yeni toplumsal normları kabul edip insan haklarını ihlal eden normlara son verme konusunda fikir birliğine varmasını sağlamıştır."

DEĞİŞİM SÜRECİ

Tostan yöntemi, elde edilen diğer deneyimler ve çeşitli teoriler ile birlikte Şekil 6'da gösterilen değişim sürecine ilham kaynağı olmuştur. Değer tartışmaları, şeklin genellikle birbiriyle örtüşen bazen uyumlu, bazen de geriye doğru atılmış birtakım adımlar olarak okunması gereken 4. ve 5. adımlarına tekabül etmektedir. Bu süreç, doğrusal değildir.

Bu vaka çalışmasında, eş şiddetine son vermek üzere özellikle pembe dizilerde *eğitlenme* adı verilen TV aracılığıyla eğlendirme kavramının etkisinden bahsedilmektedir. "Eğitlenme"; izleyicinin bir konu hakkındaki bilgisini arttırmak, olumlu tavır takınmasını sağlamak, toplumsal normları ve insan davranışlarını değiştirmek üzere izleyiciyi hem eğlendirme hem eğitime amacı taşıyan bir kitle iletişim mesajının oluşturulması ve paylaşılması sürecidir.

KONU

Güney Afrika'da televizyonun en çok izlendiği saatlerde yayınlanan *Soul City* dizisinin amacı eş şiddetine son vermek, mağdur kadınlara bilinçli seçim yapabileceklerini hissettirmek ve mağdurları korumaları için polis de dahil olmak üzere insanları teşvik etmektir.⁷⁸ Güney Afrika'da baskın olan kültürel norm, yardım etmek isteseler bile komşuların bu tür durumlara müdahale etmemesi gerektiği şeklindedir.⁷⁹

YÖNTEM

Güney Afrika'da 1999 yılında *Soul City* dizisinin dördüncü bölümünde (*Soul City IV*), komşuların eş şiddeti vakalarına nasıl müdahale edebileceğini göstermek amacıyla *yeni bir toplu davranış modeli* geliştirilmiştir. İzleyici, duygusal bir yolculuğa çıkarılmış ve sonunda sürece dahil edilerek toplu bir düşünce değişikliği sağlanmıştır. Televizyonun en çok izlendiği saatlerde yayınlanan dizi, aynı anda milyonlarca izleyici tarafından takip edilmiştir.

Soul City dizinin yöntemi, birden fazla teoriyi bir araya getiren ekolojik bir modelden (KGM ekoloji faktörü) yararlanarak toplumsal ve davranışsal değişimi teşvik eder niteliktedir. Toplu olarak etki gösterip harekete geçme anlamında bir araç görevi görmüştür. Bu modeli belirleyen asıl dönüştürücü unsurlar, (i) sağlıklı seçim yapılması için toplumsal normlar ve hukuk dahil olmak üzere hem yapısal hem toplumsal koşulların sağlanması, (ii) değişimin doğrusal olmayan bir süreç olduğunun kabul edilmesi, (iii) davranışı, karmaşık bir sistemin bileşenleri arasındaki etkileşimlerin ürünü olarak kabul etme (karmaşıklık teorisi), (iv) sistem değişikliğini geri bildirim süreçlerine bağlı görme ve (v) diyalog ve tartışma, bireysel ve toplu eylem ve düşünce, toplumsal eğitim ve kendi kendine ve toplu olarak yetme gibi kavramları değişimin öncü unsurları olarak görme şeklindedir. Arzu edilen sonuçlardan biri de, toplumsal normlara yönelik algının değiştirilmesidir. Burada temel prensip, değişimi görünür hale getirip kapsamını genişletmektir.

Bu dizide asıl önemli olan, Şekil 7'deki 4. adıma karşılık gelen *utancın* (normun sarsılarak yerini alternatif norma bırakması) toplumsal norm olarak uygulanmasını sağlayan duygudan yararlanarak normun değiştirilmeye çalışılmasıdır. Komşular, evlerinin dışında tava ve tencereleri birbirine vurarak faili herkesin önünde utandırmaktadır. Bu noktada failin toplum tarafından kabulü tehlikeye girmiştir ve eş şiddeti artık göz yumulmaz/hoş görülmez hale gelmiştir. Eşine yönelik şiddetin toplumdan tarafından reddedilmesi nedeniyle failin utandırılması, failin davranışlarında kalıcı değişim sağlanmasının en güçlü yoludur.

16

İstismarcıların
utandırılması

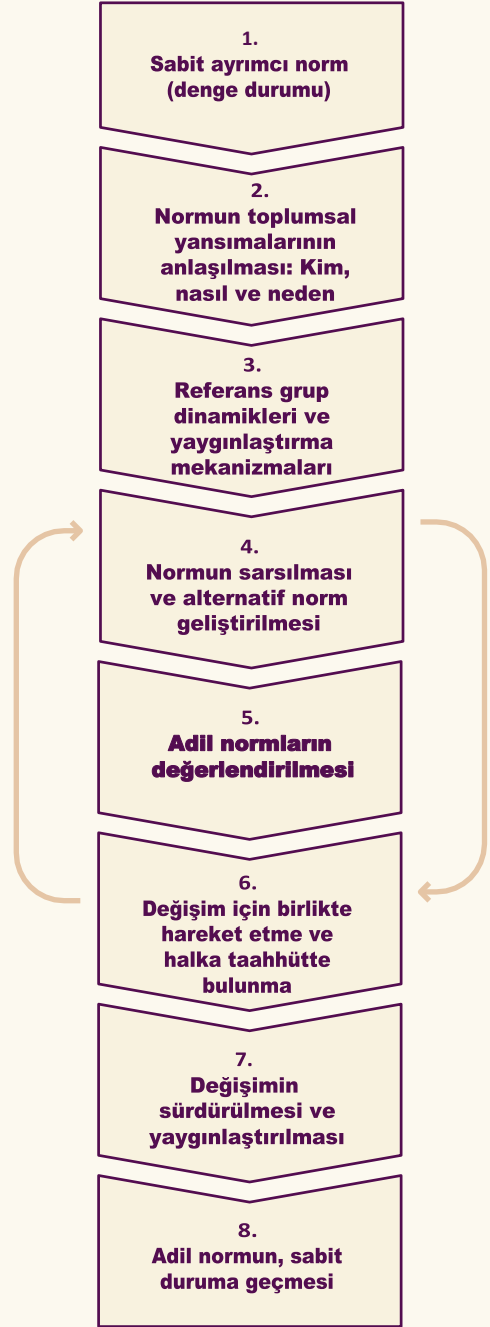
Soul City IV'te insanlar, komşu evdeki eş şiddeti döngüsünü "toplu olarak" kırmaya karar vermiştir. Bir daha böyle bir olay yaşandığında komşular, şiddet gösteren kişinin evinin dışarısında toplanmış ve kendisini kınayarak "tencere tava çalmıştır".

Şekil 6 ile karşılaştırma - Toplumsal norm değişikliği: Program tasarım çerçevesi - Bu model, atılan bazı adımların geriye, atılma sırasının tersine döndürüldüğü bir takım değişiklikler meydana getirmektedir. Şekil 7'de, yeni sıralama gösterilmektedir:

Ancak toplumsal normları değiştirmek için "duygulardan" yararlanmak mümkün olmayabilir. Eş şiddeti bağlamında "utandırma", güçlü bir caydırıcı etken olmasına ve normu sarsmak için kullanılmasına rağmen farklı doğası olan diğer zararlı uygulamalardan vazgeçilmesi için uygun olmayabilir. Eş şiddeti, belki de toplumsal olarak "dayatılan" değil, "tasvip edilen" bir olgudur ve şiddet niyetinin söz konusu olduğu bir şiddet türüdür. Diğer zararlı uygulamalar, toplumsal olarak tasvip edilen değil, güçlü şekilde dayatılan uygulamalardır. Toplumsal olarak dayatılan uygulamalar, yaygın olup bazen kadın sünneti gibi şiddet amacı "olmayan" bir şiddet türü haline gelmektedir. Bu nedenle çocuklarını sünnet ettiren anneler, dikkate alınması gereken bir faktör olarak kızlarının toplum tarafından dışlanmasını istemedikleri için utanç duymamalıdır. Onların tercihi/seçimi, toplumsal bağlama bağlıdır.

Dolayısıyla zararlı bir toplumsal norm ile başa çıkmanın yolu; bağlama, normun içeriğine ve toplum tarafından cezalandırılma durumuna ve bireylerine norma yönelik hassasiyetine bağlıdır.

Şekil 7. Önce yeni bir norm oluşturup sonra eskisine son verilmesi (Şekil 6'nın tersi)

Saleema iletişim uygulaması, Sudan'da kadın sünneti ile ilişkilendirilen değerleri değiştirmenin önemi anlaşıldıktan sonra ortaya çıkmıştır. Burada dil, hayati bir unsurdur. Sudan dilinde kadın sünneti kelimesi طهور ile ifade edilmektedir. Bu da tahir veya arınma anlamına gelirken kültürün, kadın sünnetini en değer verilen toplumsal ve ahlaki değerlerden biri olarak gördüğünü göstermektedir.

TEORİ

Saleema uygulamasının ardında yatan teori, mevcut değerlerin yeniden tanımlanması ve "kız çocuğunun bedeninin bir bütün olduğu" görüşü etrafında yeni normlar geliştirilmesi için değişime sürecine katılımı tetikleyecek "temel değerlerden" yararlanılması oldukça önemlidir. Sağlanan bilgilerin, geleneksel inanç sistemi ile tutarlı olması gerekir.

Örneğin "her kız çocuğu Saleema doğar" ifadesi, Sudan toplumunda saflık ve bakirelik gibi geleneksel değerler ile örtüşürken sünnetsiz kızlara daha olumlu bir yakıştırma ile bu değerleri yeniden tanımlamaktadır. Bu da, insanların tutarlı bir inanç sistemi istediğini iddia eden "ikna teorisi"⁴¹ ile bağdaşmaktadır.

YÖNTEM

Saleema uygulaması ile "kız çocuğunun bedeninin bir bütün olduğu" anlayışı yeniden tanımlanmıştır. Saleema, saflık anlamına gelmektedir ancak aynı zamanda *bedenen ve zihnen bir bütün olma, zarar görmemiş, bozulmamış ve el değmemiş olma, Tanrı'nın yarattığı gibi ve kusursuz olma anlamlarına da gelmektedir.* Ayrıca bir kız ismidir.

Saleema'nın amacı, aile ve toplum düzeyinde kadın sünneti ile ilgili yeni tartışmalara vesile olmaktır. Bu tartışmalar, kimin kimle tartışacağı ("tartışma şekilleri") ve meseleye özel konular ("içerik") bakımından "yenidir". Saleema, dil ile ilgili olduğu kadar tüm düzeylerde kadın sünneti ile ilgili söylemlere olumlu iletişim yaklaşımlarının ve yöntemlerinin dahil edilmesini sağlamayı amaçlamaktadır. Bu uygulama, sorundan çözüme doğru bir geçişi temsil etmektedir. Burada hakim duygu, her daim kendinden emin, iyimser, olumlu ve kapsayıcıdır...⁸²

Kampanya, *bedenen ve zihnen bir bütün olma, zarar görmemiş, bozulmamış ve el değmemiş olma, Tanrı'nın yarattığı gibi ve mükemmel olma* gibi bir takım olumlu özellikler ile sünnetsiz olma durumunun ilişkilendirilmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca, sünnetsiz olmanın doğal ve istenebilecek bir şey olduğu fikri etrafında yeni toplumsal normların oluşması için aile ve toplum içerisinde kadın sünneti ile ilgili yeni bir söylem ve düşünce tarzının geliştirilmesi teşvik edilmektedir.

17

Dilin önemi

Tutti Adası'nda yaşayan şair Khitma ve bazı akranları, genç kişiler olup sünnetsiz olmanın, utanma çağrışımı bir kelime olan "ghalfa" ile ifade edildiği bir yerde yaşamaktadır. Ancak bu durum, Sudan Ulusal Çocuk Refahı Konseyi'nin yürüttüğü Saleema kampanyası ve Ulusal Stratejik Planlama Merkezi'nin başarısı sayesinde değişmiştir. Tutti Adası, Nil Nehri'nin ve iki kolunun birleştiği yerde bulunan tarıma dayalı bir topluluktur.

"Uzun süre maruz bırakarak farklılıklarla tekrar" yöntemi başta olmak üzere sosyal pazarlama teknikleri, Saleema ile ilgili hem görsel araçların hem de mesaj metinlerinin hazırlanması sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Saleema'nın sorun çözme mekanizması, aşağıda bahsi geçen iki aşamalı iletişim stratejileri, araçları ve faaliyetlerinden oluşmaktadır: (i) Radyo ve TV dahil olmak üzere geniş izleyici kitlesi olan medya kanalları aracılığıyla kullanılan çoklu ortam araçları (kitle iletişim) ve (ii) toplum düzeyinde doğrudan uygulamaları destekleyecek küçük basılı malzemeler, eğitim faaliyetleri ve faaliyet kılavuzu. Farkındalığın ve katılımın artırılması için özellikle kitle iletişim araçlarından daha güçlü ve fazla şekilde yararlanılmasına ağırlık vererek yeni araçlar eklenmeye devam edilmektedir.

İnsanları ilgili mesajların anlamını belirlemeye davet eden ve kişiler arası diyalogu harekete geçiren iletişim şekli nedeniyle yukarıdan aşağıya doğru mesaj vermekten kaçınılmaktadır. Saleema'nın eğitim materyallerinde "değişim, her zaman kadın, erkek ve çocuklardan oluşan çeşitli seslerin yükseldiği yerde bulunur" ifadesi yer almaktadır. *Bu, değişim sürecinin farklı evrelerinden tekrar tekrar yaşanmaktadır."*

Tüm eğitim materyallerinde dil ve üslup, günlük konuşmaya yakın olup sıradan insanların bileceği şeyler baskındır. "Her kız çocuğu Saleema doğar, bırakın Saleema olarak büyüsünler" ifadesi, 2010'da başlayan ulusal kampanyanın ana fikri haline gelmiştir.

18

Utançtan gurura kadın sünneti terminolojisi

Saleema uygulamasının "yeniden tasarlanması", kampanyayı simgeleyen dönen desen ve turuncu, yeşil ve beyaz renkler nedeniyle başka etkiler de yaratmıştır. **Mama Igbal, "Saleema'yı Tutti Adası'nın her yerine götürdük, çünkü değişimin tohumlarını ekmek için düğünlerden ailelerle istişare toplantılarına, kadınlarla kahve sohbetlerinden, ailelerle piknik ve okul etkinliklerine kadar geniş bir programa ihtiyacımız olduğunu biliyorduk. Toplumumuzda dengeler tamamen alt üst oldu. Sünnetsiz olmak, artık bir gurur kaynağı" şeklinde konuşmuştur.**

Kore Cumhuriyeti, kökeni eskilere dayanan oğlan çocuk tercihinden tek nesilde uzaklaşıp kız çocuk tercihinine doğru yol almış gibi görünmektedir.

KANIT

Buna ilişkin kanıt ise 1980'li yıllardan bu yana Kore Cumhuriyeti'nde kaydı tutulan doğum rakamlarının analizidir. 1980'li yıllarda cinsiyet oranında oğlan bebek lehine yaşanan değişim aşikâr hale gelmiş ve doğurganlığın düşmesi ve doğum öncesi cinsiyet belirleme teknolojilerinin gelişmesi ile daha da şiddetli hale gelmiştir. Erkek doğumlarının baskınlığı (doğumda cinsiyet oranı), 1990'lı yıllarda zirve yaparken 116 erkeğe 100 dişi oranı ortaya çıkmıştır ve sonrasında aşağı yönlü bir seyir gözlemlenmiştir. 2015 yılında doğumda cinsiyet oranı, 105.3 erkek 100 dişi şeklinde normal bir orana ulaşmıştır.

BAĞLAM

Oğlan çocuk tercihinden kız çocuklarına "değer verme" aşamasına geçişi tetikleyebilecek cinsiyet tercihinine yönelik bazı faktörler, Kore Cumhuriyeti'nin 1970'li yıllarda ve özellikle 1990'lı yıllardan sonra ekonomik olarak muazzam şekilde büyümesi ile ilgili olabilir. Aileye bakan ve yaşlılıkta destekleyici rol üstlenen "oğlan çocuğun değeri" ile ilgili değişimler, kadınların daha iyi eğitim alması ve aile ile toplum içinde daha üst konuma yükselmesi, 1990'lı yıllardaki kadın hareketi, cinsiyet ayrımcılığına karşı düzenlemeler, yasal politikalar, cinsiyet tercihiyle kürtaj ve kız çocuklarının değerine yönelik olarak iyi tasarlanmış bir iletişim kampanyası bu faktörler arasındadır.

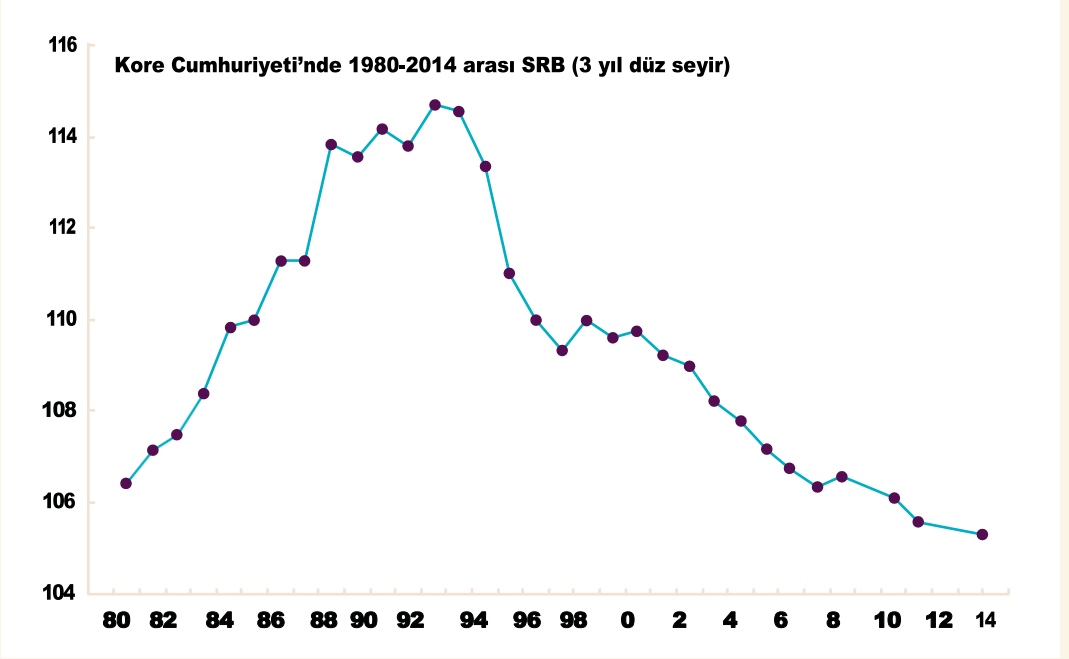
Ayrıca "kız çocukları anne-babalarını uçakla gezmeye gönderirken oğlan çocukları otobüsle gönderiyor" veya "iki kız sahibi olmak, altın madalya gibidir, iki oğlan sahibi olmaksa kendini asmak için bir neden" gibi sloganlarla kız çocuklarının değeri üzerinde durulan afişler hazırlanmıştır. 61 yaşındaki bir kadın, konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir: "İnsanlara üç oğlum var ama hiç kızım yok dediğimde talihsizliğime üzülüklerini söylüyorlar. Bir nesil içinde dünyanın en şanslı kadınından acınacak bir anneye dönüştüm".

TARTIŞMA

Bu değişimin nedenleri henüz anlaşılmamıştır. Nedeni, Kore Cumhuriyeti'nin 1980'li yıllarda ekonomik yönden hızlı bir gelişim göstermesi miydi? Yoksa kadınların güç kazanması bir neden olabilir mi? Ya da iyi planlanmış bir iletişim ve eğitim kampanyasının bir sonucu muydu? Sebebi ne olursa olsun değişim, Çin'de yirminci yüzyılın başında ayak bağlama geleneğinin sona ermesi gibi diğer zararlı normları hatırlatır şekilde hızlı ve büyük çaplı olmuştur. Kore Cumhuriyeti'ndeki doğumda cinsiyet oranlarındaki değişim (1980-2014) modelinden elde edilen veriler (bkz. Şekil 8), oğlan çocuk tercihinin 1990'lı yıllarda tavan yaptığını, ardından sert biçimde düşüş gösterdiğini, 2014'te ise dengelendiğini göstermektedir. Aslında *Kore Cumhuriyeti, "doğumda cinsiyet oranlarının değişimi" anlamında benzersiz bir örnektir. Son otuz yılda görülen sert yükseliş ve düşüşlerden sonra geçiş süreci sona ermiştir."*

Şekil 8. Kore Cumhuriyeti'nde 1980–2014 arası doğumda cinsiyet oranlarının değişimi (SRB)

Kaynak: <http://kosis.kr> doğum kayıt verileri

BEŞİNCİ BÖLÜM

© unfpa için Sheila

Bir değişim teorisi

Beklentilerin değiştirilmesi ve uyumsuz uygulamalara son verilmesi için oyun teorisi unsurları ile birlikte toplumsal norm bakış açısından faydalanan ve kültürel yapılara duyarlı çok sektörlü ve bütüncül bir yaklaşım benimsemesi gerekmektedir. Raporun bu bölümünde süreç karmaşıklığını kavramsallaştıran değişim teorisi, insanlar arası etkileşimden kurumların rolüne kadar bütün biçimleriyle ele alınmaktadır.

şu hususların önemli olduğu düşünülmektedir:

- mevcut olumlu toplumsal glerden yararlanılması ve bunların desteklenmesi,
- yeni norma bağlı olan kişilerin seslerinin yükseltilmesi ve görünürlüklerinin arttırılması ve
- hem bölge düzeyinde hem de küresel düzeyde olumlu yönde değişimin teşvik edilmesi için dört temel çıktının belirlenmesi. Bahsi geçen dört temel çıktı, şekil 9.'da listelenmiştir.

şekil 9. Kadın sünneti programının temel ıktıları

1. ÇIKTI	2. ÇIKTI	3. ÇIKTI	4. ÇIKTI
lkelerde, kadın sünneti veya diğer uyumsuz normların her düzeyde insan hakları ilkelerine uygun şekilde ortadan kaldırılmasına elverişli bir ortam bulunmaktadır.	Kadınlar ve kız çocukları, toplumsal normlar ve cinsiyet normlarının dönüşümü ve haklarından yararlanmaları konusunda güçlenmiştir.	Kadınlar ve kız çocukları, kadın sünnetine yönelik uygun, kaliteli ve sistematik nleme, koruma ve bakım hizmetlerine erişebilmektedir.	Ülkelerin politika yapmak ve program geliştirmek için kanıt ve veri üretme ve kullanma kapasiteleri gelişmiştir.

5.1

Yeni bir davranış tipine uyum sağlama⁸⁶

Değişim teorisi, toplumsal normlara ilişkin teorik ilkeleri de göz önünde bulundurmaktadır.

Bireysel tutumlardan bağımsız olarak, yeni bir davranış tipine uyum sağlamak, bireylerin kendileri için önemli olan kişilerin neyi kabul edilebilir bulduğuna yönelik algılarına bağlıdır. Örneğin, özellikle Gine ve Somali gibi kadın sünnetinin yaygın olduğu ve dini vecibe olarak algılandığı yerlerde bireyler, bu uygulamaya son verilmesi yönündeki isteklerinin başkaları tarafından bilinmesi konusunda çekince duyabilmektedir.

Toplumsal norm değişiminin kolektif bir süreç olduğu unutulmamalıdır. Bireyler, kötü bir duruma düşmeden bu değişimi tek başına gerçekleştiremezler. Bireylerin tartışma yürütmek için daha fazla imkana sahip olması⁸⁷ ve değerler konusunda müzakere etmek için güvenli yer ve platformlara erişiminin olması halinde yeni davranış tipi, çok daha hızlı benimsenecektir (bkz. Şekil 10.). Kolaylaştırılmış tartışma sayesinde "kız çocuklarının sünnet ettirilmemesinin", kız çocukları, aileler ve toplumun üstün yararı için daha iyi bir yol olduğu kanısına grup olarak ulaşmak mümkündür. Ayrıca, bu şekilde bireyler, başkalarının da yeni davranışın benimsenmesi konusunda benzer görüşte olabileceğini görecektir. Bunun sonucunda yeni normun grup genelinde benimsenmesine yönelik dayanışma, güven ve irade artacaktır. Buna ek olarak, kadın sünneti ve diğer uyumsuz normlar, bağımsız konular değildir ve oğlan ve kız çocuklarına yapılan farklı muameleleri de göz önüne sermektedir. Bu nedenle toplum ve kurumlar içerisinde yapılacak tartışmalar ve farkındalık artırma çalışmaları, "toplumsal cinsiyet eşitliğinin" her düzeyde geliştirilmesine vesile olacaktır.

19

(Sudan) Tutti Adası'nın kamuoyu açıklaması

Şeyh Hamad Wad Mariom,'un torunları olarak kadın sünneti uygulamasına son verdiğimizizi beyan ediyoruz. Kadın sünnetinin sağlık açısından ve toplumsal açıdan olumsuz sonuçlar doğurduğuna ve herhangi bir dini temele dayanmadığına inanıyoruz. Bu beyan ile bu zararlı uygulamaya son vermeyi ve Tutti'yi kadın sünnetinden arındırmayı taahhüt ediyoruz. Tutti Adası, Hartum, Omdurman ve Kuzey Hartum olmak üzere üç büyük şehirle çevrilidir. Bu adanın sakinlerinin soyu, nüfusun büyük büyük dedesi olarak kabul edilen Şeyh Hamad Wad Mariom'a dayanmaktadır.

Şekil 10. Eski bir norma son verilmesine ve yeni bir norm oluşturulmasına yönelik etkenler ⁸⁸

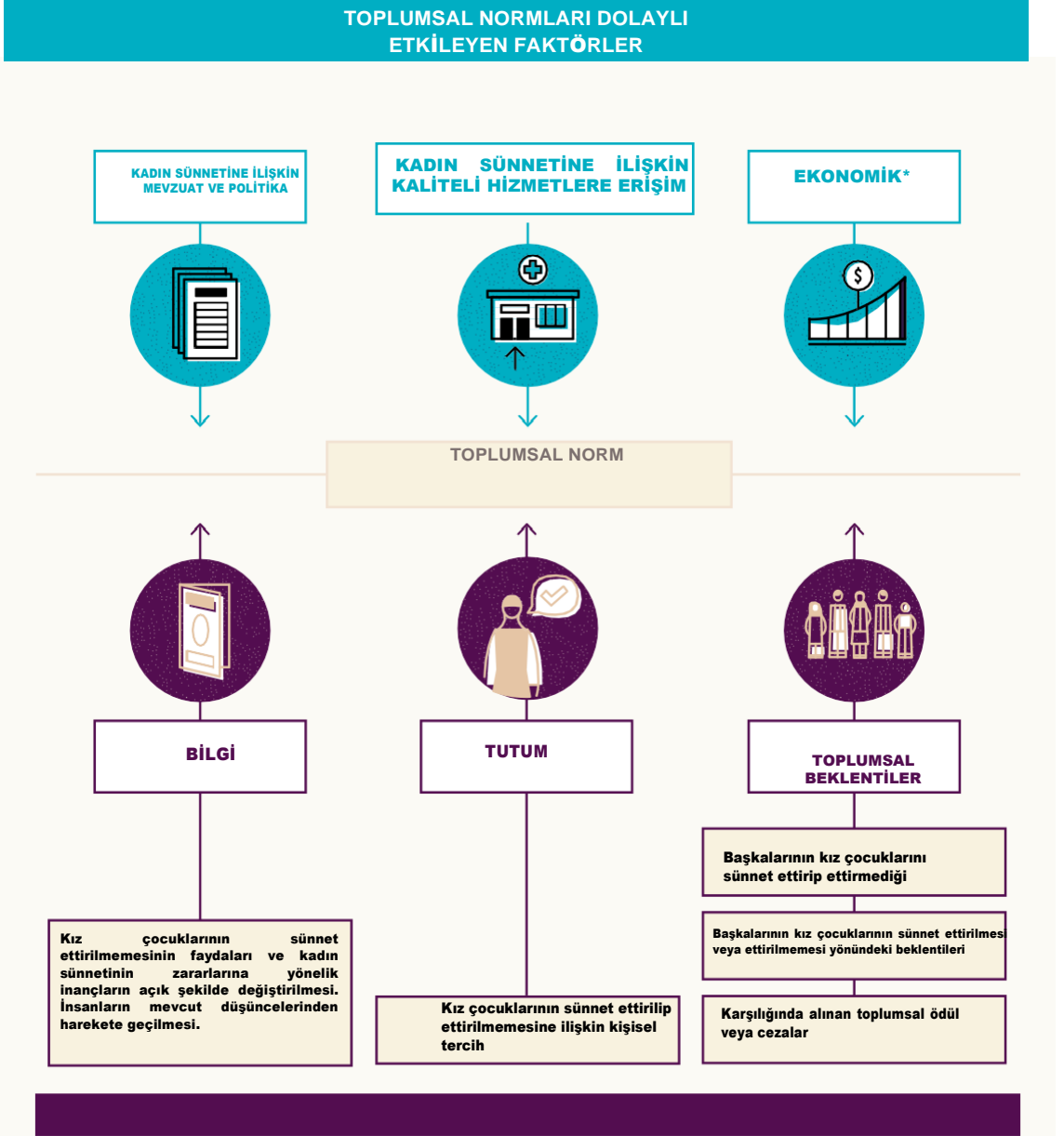
5.2

Hükümet, devlet kurum ve kuruluşları ile tartışma ortamı yaratılması ve kamuoyunun bilgilendirilmesi

Bilgi vermekten öteye gidilmesi ve tartışma için alan yaratılması, devlet kurumları ve hizmet sağlayıcıları için de geçerlidir. Toplu olarak tartışılması ve kız çocuklarının ve toplulukların sağlık ve refahının geliştirilmesi konusunda açık olarak mutabık kalınması halinde "kız çocuklarının sünnet ettirilmemesi" normunun hem bu hedef hem de kendi hizmet hedefleri ile uyduğu anlayışı ve *bilgis*⁸⁹ benimsenecektir. Bu da kadın sünnetine son verilmesi hareketine destek verilmesi yönündeki toplu kapasiteyi arttıracaktır. Ayrıca, bakanlık gibi bir kurumun resmi duruş sergilemesi ve diğer bakanlıklarla etkileşim kuracağı platformların olması halinde sistemik değişim daha da hız kazanacaktır.

Değişim teorisi, hizmetlerin ve ulusal politika ve mevzuatın önemli rol oynadığı diğer yolları da dikkate almaktadır. İnsan davranışlarını etkileyen faktörler, Şekil 11.'de gösterilmiştir. Bu faktörlere bilgi, tutumlar, toplumsal beklentiler, hukuki ve siyasi bağlam, hizmet sunumu ve ekonomik faktörler örnek verilebilir.⁹⁰

Şekil 11. Kadın sünnetinin sürdürülmesine veya buna son verilmesine katkı sağlayan⁹¹ ve aynı toplumsal dinamikleri paylaşan uyumsuz normlar için de geçerli olan faktörler

*kadın sünnetinin devam ettirilmesinde veya sona erdirilmesinde ekonomik faktörlerin önemli bir rol oynamadığı görülmektedir

Uzun yıllar boyunca farklı ülkelerde edinilen deneyimler, bir ortamda gerçekleştirilecek faaliyetlerin belirlenmesi sırasında göz önünde bulundurulacak en önemli hususun, nüfusun yeni bir normu benimsemeye ne kadar "hazır" olduğunu göstermektedir. "Hazırlığın" henüz kesin bir ölçüsü olmamakla birlikte yereldeki paydaşların nüfusun ne zaman hazır olduğuna ilişkin hisleri kuvvetlidir. Bu noktaya ulaşıldığında, kamuoyu açıklamaları veya kamuoyuna önünde vaatte bulunulması yoluyla toplu bir duruş sergilenir. Bu da koşullu taahhütten kesin taahhüde geçildiğinin bir göstergesidir. Fakat kamuoyu açıklamalarının uygulamanın kesin olarak terk edileceğini garanti etmediğini anlamak gerekmektedir. Bununla birlikte, bu açıklamalar toplumsal beklentilerde değişim olduğuna işaret etmesi sebebiyle önemli bir dönüm noktası niteliğindedir.

"Eş şiddeti döngüsünü kırmak için pencereden çıkıp tava tencere vurmak" gibi bir toplu etkinlik modelinin de parasosyal bir kamuoyu açıklaması örneği olduğu belirtilmelidir.

5.3

Olumlu değişimin bölgesel ve küresel olarak desteklenmesi

Değişim teorisi, bölgesel ve küresel düzeyde stratejilerin seçilmesi ve uygulanmasının da temelinde yer almaktadır. Ülkeler, başka ülkelerin kadın sünnetine veya diğer uyumsuz uygulamalara son vermeye çalıştığını gördüğünde ve benzer politikaları desteklediklerinde aynı yoldan gidecektir. Afrika Birliği zirveleri, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, Birleşmiş Milletler Kadının Statüsü Komisyonu ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi dahil olmak üzere bölgesel ve küresel platformlar, üye Devletlerin tartışma yürütmesi için önemli platformlardır. Özellikle "Kadın Sünnetine Karşı Sıfır Tolerans Günü", bu uygulamanın sona erdirilmesi için giderek daha fazla ülkenin verdiği desteğin vurgulanması için büyük önem taşımaktadır. Bu platformlar, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin kadın sünneti konusunda hazırladığı raporlara katkı sağlayabilir ve ilgili kararları tasarımları için üye Devletlere destek olabilir. Ayrıca kadın sünnetine son verilmesine yönelik kararlılığın görünürlüğüne arttıracak üst düzey etkinliklerin düzenlenmesi konusunda üye Devletlere yardımcı olabilir. Buna ek olarak, bölgesel ve uluslararası basınla çalışırken bu platform ve mekanizmaların basında daha fazla yer edinmesini sağlayarak etkilerinin vurgulanması önem arz etmektedir (bkz. Şekil 12).

Şekil 12. Küresel ve bölgesel düzeyde toplumsal norm oluşturma

5.4

Yaygınlaştırma ve etkiyi arttırmaya yönelik bir hareket

Önceden de belirtildiği üzere temel insan davranışından kaynaklanması nedeniyle toplumsal bir normun veya norm ağının değiştirilmesi,

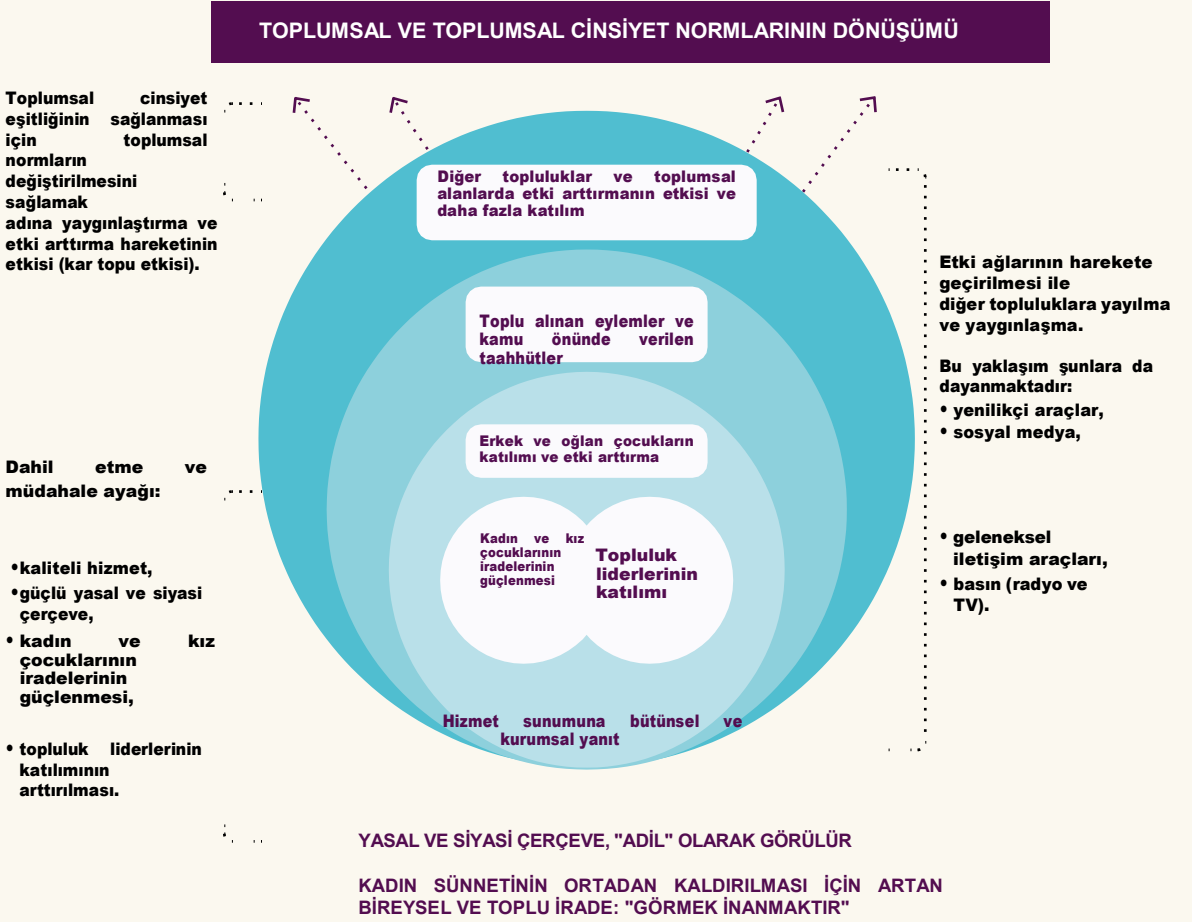
tüm toplumsal bağlamlarda aynı ilkelere dayanmaktadır. Fakat bağlam, hayatidir. Yani toplumsal norm dinamikleri ortak teorik ilkelere bağlı olsa da sahada yapılacak müdahaleler birbirinden çok farklı olabilir. Bu müdahaleler, bir bölgenin inançları ve makroekonomik yapıları dahil birçok şeye bağlıdır. Bununla birlikte, 20. kutuda açıklandığı üzere önemli bir hipotez öne sürülmektedir.

20
Önemli bir hipotez (kadın sünneti örnek olarak verilmiştir)

Kadın sünnetine (veya diğer uyumsuz normlara) son verilmesine yönelik politika ve mevzuatın uygulamada olması, bu politika ve mevzuata kaynak sağlanması, kadın sünneti açısından risk altında olan veya bundan etkilenmiş kadın ve kız çocuklarının kapsamlı hizmetlere erişiminin olması ve birey, aile ve toplulukların kadın sünnetinin ortadan kaldırılması yönünde kararlılık göstermesi ve yeni normu benimsemesi halinde kadın sünneti, 2030 yılına hane, topluluk ve toplum düzeyinde sona ermiş olacaktır.

Şekil 13. Kadın sünneti uygulamasına son verme sürecini hızlandırma hareketi⁹²

Şekilde 13'te toplu eylem ve kamu önünde verilen taahhütlerin merkezde yer aldığı toplumsal ve toplumsal cinsiyete dayalı norm dönüşümüne yönelik yaygınlaşma ve etki artırma hareketi gösterilmiştir.

Öneriler

Yazarlar, ilk olarak "toplumsal normlar" ile "cinsiyet ideolojileri ve kuralları" ayrımının zorluğuna kısaca **değinecektir**. Bunun nedeni, (i) cinsiyet ideolojilerinin toplumsal norm olması, (ii) cinsiyet normlarının diğer bütün toplumsal normları etkilemesi ve (iii) neredeyse tüm diğer toplumsal normların kadın ve erkek arasındaki güç dengesi üzerinde etkili olmasıdır. Bu da birbirinden bağımsızmış gibi düşünerek "cinsiyeti" "toplumsal norm teorisine" uygulamayı zor hale getirmektedir. Cinsiyetin görünür bir sorun olmadığı hallerde bile soruna dönüşme ihtimali bulunmaktadır; bu nedenle de dikkate alınmalıdır (Neredeyse tüm kalkınma ajanslarının cinsiyetin yapılan çalışmaların her noktasında

hesaba katılmasını gerektiren bir politikası bulunmasının nedenlerinden biri de budur).⁹³ **Bu nedenle, bu bölümde**

cinsiyet farkı gözetilen toplumsal bir normun sosyal bir sistemde olumsuz cinsiyet kurallarını ve ideolojilerini zayıflatacağı göz önünde bulundurarak toplumsal norm değişiminin önemli unsurları analiz edilecektir.

Bu noktada en temel zorluk, toplumsal normların "bağlamsal olarak köklü" olduğunu anlamak ve aynı zamanda bu normların toplumsal dinamikleri arasındaki "benzerlikleri" hesaba katmaktır. Bu nedenle de toplumsal norm değişimine neden olan bir deneyim, toplumsal normların risk altında olduğu herhangi bir yere uyarlanabilir, değiştirilebilir ve bağlamsallaştırılabilir. Her ne kadar görünürde birbirinden farklı olsalar ve genelde birbirinden bağımsız toplumsal alanlarda uygulansalar da kadın sünneti ve kadınların gözden uzak tutulması, teoride benzer toplumsal dinamiklere dayanmaktadır.

21

Normlar, toplumsal cinsiyete dayalı altta yatan güç ilişkileri kısır döngü haline getirir

Normlar, maddi kaynak, güç ve hak sahibi zümreleri güçlendirir; diğerlerini de utanç, eşitsizlik, umursamazlık ve görünmezliği normalleştirerek ötekileştirir ve önemsiz kılar. Bu ilişkiyi kısır döngü haline getirmesi nedeniyle normlar, toplumsal tabakalaşmanın en önemli belirleyicisidir. Normların toplumsal cinsiyete dayalı altta yatan güç ilişkilerini yansıttığı ve bunları kısır döngü haline getirdiği ve bu nedenle de değişim veya dönüşüme uğramasının güç olduğu unutulmamalıdır.

(Sen ve diğ., 2007, s. 28)

6.2

Bireylerin yeteneklerinin geliştirilmesi⁹⁴

Normları yerinde tutan (çünkü normlar serbest değildir) yapısal boyutlar, siyaset, akrabalık, evlilik ve ekonomik, siyasi ve teknolojik gelişmelerden etkilenen cinsiyet kuralları gibi makroekonomik sistemlerdir. Eşit olmayan cinsiyet kuralları, bu yapıların önemli bir parçasıdır. Bu nedenle de toplumsal normlar, maddi, tarihi ve kültürel olarak kök salmış olup toplulukların içine işlemiştir. Ancak bu, normların değişmediği anlamına gelmemektedir; dünya, normların değişimine tanık olmaktadır. Bu noktada bireysel ve toplu iradenin önemi büyüktür.

Birey ve gruplar, eski normlara karşı çıkarak veya daha uygun buldukları yeni davranışları sergilemeye başlayarak bu değişime katkı sağlamaktadır. Güney Kore'de oğlan çocukların tercih edilmesine yönelik değişim örneğinde görüldüğü üzere sosyoekonomik dönüşüm, norm değişiminin başarısının temelinde yer almaktadır. Kız çocukların eğitim görmesi ve kadınların işgücüne katılması gibi bireylerin yeteneklerini arttıran faktörler, yeni normların başarıyla benimsenmesinde kritik rol oynamaktadır. Bu nedenle, yeteneklerin artırılması yoluyla iradenin güçlendirilmesi (A. Sen'in yaklaşımı⁹⁵) büyük önem arz etmektedir. İşte tam da bu şekilde güçlenme (maddi ve psikolojik/normatif) ve hak için verilen mücadele, kabiliyet kazanımına ve bu da istenen çıktıyı elde etmek için irade gösterilmesine neden olmaktadır.⁹⁶ Toplumsal normlar ve cinsiyet normları söz konusu olduğunda "yaygınlaşma ve etki arttırma yaklaşımı", sistematik değişimin güçlendirilmesi için yardımcı olabilir.

22

Ekonomik kırılganlık ve başlık parası

Ekonomik kırılganlık, Bangladeş'in kırsal kesimlerinde kendini erken evlilikle ilgili verilen kararlarda farklı şekillerde göstermektedir. En önemlisi, evlilik teklifi almaya başlayan kıza mümkün olan en erken zamanda evlendirerek evde bakmakla yükümlü olunan kişi sayısının azaltılmasıdır. Başlık parası, evlilik kararı verilirken hesaplanması gereken büyük bir maliyettir. Bu nedenle de hiç başlık parası istenmeyen veya az miktarda istenen teklifler, oldukça çekici olmakla birlikte bu tekliflerin önüne geçilmesi daha zordur. Müdahaleye (Kishori Abhijan programı) yönelik yapılan nitel araştırmanın bulguları, ebeveynlerin ekonomik imkanları el verdiğince kız çocukları için "iyi" bir seçim yapmaya çalıştıklarını ortaya koysa da yoksul aileler, genelde seçeneklerinin olmadığını düşünürler. Bu nedenle de kızlarının sahip olduğu ve erkek ailelerinin gözünde önemli olan nitelikleri (tavır, itibar, eğitim ve beceriler) geliştirmeye/korumaya çalışırlar ki ödeyemedikleri başlık parasını telafi edebilsinler.

(S. Amin ve diğ., Bangladeş'te Erken Evliliğin Kilit Faktörleri, yayınlanmamış, 2005, s. 48–54)

6.3

Bağlam hayatidir

Bağlam, hayatidir. Örneğin, kadın sünneti gibi bir normun değiştirilmeye çalışılması, doğum kontrolün bir bölgede yaygınlaştırılmasını engelleyen toplumsal kısıtlamalar üzerinde çalışılması veya "toplu etkinlik" gibi bir medya modeli yaratılması gibi durumların hepsinde normların nasıl ifade edildiğinin (kim, nasıl ve neden) anlaşılması elzemdir. Geçerli normlara uyulup uyulmaması, kişinin tutum, inanç ve iradesine (kişinin kendi kararını verme ve bu karara göre hareket etme yeteneği) bağlıdır. Yukarıda açıklandığı üzere normlar o kadar güçlü ve yaygındır ki insanlar, bu normlardan "kaçmanın" imkânsız olduğunu düşünürler. Fakat en tutucu ve uygitsinci toplumlarda bile zaman zaman hâkim normları kabul etmeyen ve inançlarının peşinden gitmek için toplum tarafından onaylanmamayı göze alan "özgür düşünceli" ve isyankâr kişiler ortaya çıkmaktadır.

İnsanların inançları, tutumları ve iradeleri, kişiliklerini (kurallara uyup uymama yönündeki dürtüleri) ve kişisel geçmişlerini (ailelerinin değerleri ve akranlarından, aldıkları eğitimden, din ve basından duydukları fikirler) yansıtmaktadır. Buna ek olarak, sosyoekonomik koşulları da yansıtmaktadır (ama belirleyici değildir). Örneğin, insanların belli normlara uyup uymaması sonucunda maddi kayıp yaşama riski ve aile, akran grubu ve topluluk içindeki statülerinin kabul gören norm ve uygulamalara karşı gelmelerine imkân tanıyıp tanımayacağı önemlidir.

Genelde hem kadın hem de genç oldukları için genç kızların yetişkinlerin verdiği kararlara uyması beklenir ve bu kararlara karşı gelmek veya alternatif bir yol benimsemek açısından erkek kardeşlerine kıyasla imkanları daha kısıtlıdır.⁹⁷

Bir normun veya norm ağının *gerçekten* güçlü olup olmadığının anlaşılması için cinsiyet normlarının neden uygulandığının analiz edilmesi önemlidir. İlk bakışta toplumsal baskı nedeniyle uygulandığı düşünülen davranışlar, ekonomik kırılganlık gibi nedenlerden kaynaklanabilmektedir.

Tartışılan konularla ilgili verilecek önemli bir tavsiye, "normlar ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin" karmaşıklığına dikkat edilmesi gerektiğidir.

Başta normatif davranışların toplumsal ve kültürel sistem üzerindeki etkisi olmak üzere sorunun kapsamlı bir şekilde incelenmesi sayesinde hala çözülemeyen ve hatta algılanamayan cinsiyet sorunları da çözülebilir. 2030 hedefleri doğrultusunda Ortak Programın önerisi, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için ayrımcı normların (veya normlar ağının) değiştirilmesinin önemi üzerinde mutabık kalmaktır. Önemsiz tek bir unsurun (normun) bile değiştirilmesi veya dönüştürülmesi, cinsiyet farkı gözetken bir kültürel sistemin zayıflamasını ve olumlu yönde değişimin ilk adımlarının atılmasını sağlayacaktır.

Sahadan alınan yenilikçi düşünce ve fikirlerden yola çıkılarak geliştirilen değişim teorisi, "kapsamlı bir norm ve cinsiyet vizyonunun" hayati öneme sahip olduğunu öne sürmektedir. Yaygın toplumsal normatif değişiklikler ve buna bağlı olarak toplumsal cinsiyete dayalı değişiklikler, yerel bir norm değişikliğinin geniş kapsama yayılması ve yeni normların benimsenerek toplumun tüm düzeylerine dahil edilmesi halinde gerçekleşecektir.

6.4

Sonuç

Son notlar

- 1 **Cristina Bicchieri**, *Vahşi Yaşamda Normlar*(New York, Oxford Üniversitesi Yayinevi, 2017), s. 4.
- 2 Coursera, *Toplumsal Normlar ve Toplumsal Değişim Kursu*, online, Pennsylvania Üniversitesi ve UNICEF, 2. hafta, Eğitmen C. Bicchieri.
- 3 UNFPA-UNICEF Kadın Sünnetinin Ortadan Kaldırılması Ortak Programı, uygulanmaya başlandığı 2008 senesinden beri toplumsal normlar bakış açısından yararlanmış ve bunun kapsamını genişletmiştir.
- 4 Gerry Mackie, 2. bölüm, "Kadın sünnetinin toplumsal dinamikleri" ve 2. ek, "Sürecin organize edilmesi: Yeterli çoğunluk, son damla, koordineli bir terk", *Bir Nesilde Kadın Sünnetinin Koordineli Bir Şekilde Terk Edilmesine Yönelik Strateji*, UNICEF Teknik Notu (2007), s. 13-18 ve s. 45-49.
- 5 Thomas C. Schelling, *Çatışma Stratejisi*, Harvard Üniversitesi Yayınevi, 1960.
- 6 Hızlı değişimin görüldüğü teorik nokta (uygulamada tespit edilememektedir).
- 7 C. Bicchieri, *Toplumun Dilbilgisi*, 2006 ve *Vahşi Doğada Normlar*, 2017; C. Bicchieri, G. Mackie Pennsylvania Üniversitesi ve UNICEF Toplumsal Normlar ve Değişim Ortak Dersi, 2010-2015.
- 8 UNFPA-UNICEF, "Giriş ve Dizin", *Toplumsal Normlar ve Değişim El Kitabı* (2017), s. 6-7.
- 9 Daha geniş bir bakış açısı sunmak amacıyla yakın zamana kadar Katolik dininin İtalya'da namus cinayetlerine ilişkin belirsiz bir konumda olduğunun altı çizilmelidir.
1981 yılına kadar İtalya Ceza Kanunu'na göre "delitto d'onore" denilen namus cinayetlerine özel bir statü tanımıştır; "gayrimeşru cinsel ilişki sırasında yakalanan eş, kız kardeş ve kız çocuklarının" cinayetinin yargılanması sırasında müsamaha gösterilmesi gerektiğinin belirtilmiştir.
- 10 Kwame Anthony Appiah, *Töreler, Ahlaki Devrim Nasıl Gerçekleşir* (New York, W. W. Norton & Company, 2010) kitabından uyarlanmıştır.
- 11 Gerry Mackie, "Ayak bağlama ve infibülasyonason verilmesi: bir geleneğin hikayesi", *American Sociological Review*, 61. Cilt, No. 6 (1996), s. 999-1017 ve Gerry Mackie, 2. bölüm, "Kadın sünnetinin toplumsal dinamikleri" ve 2. eki, "Sürecin organize edilmesi: Yeterli çoğunluk, son damla, koordineli bir terk", *Bir Nesilde Kadın Sünnetinin Koordineli Bir Şekilde Terk Edilmesine Yönelik Strateji* (2007), s. 13-18 ve 45-49.
- 12 Rasyonel seçim teorisi muhalifleri, bireyin niyetiyle davranışları arasında doğrudan bir bağlantı olduğunu varsayımının kusurlu olduğuna işaret etmiş ve karar vericiler ile kararların alındığı bağlam arasındaki etkileşimi anlamının önemini vurgulamıştır. Mackie (1996, 2000, 2007), rasyonel seçim teorisine alternatif olarak bir oyun teorisi modeli olan toplumsal sözleşme teorisini ortaya atmıştır. Bu teori, bireylerin eylemlerinin birbirine bağımlı olduğu ve birbiri ile bağlı aktörler arasında koordineli bir değişim olması gerektiğini ifade etmektedir.
- 13 M. G. De Vita, kişisel not, Kadın Sünnetine İlişkin UNFPA Küresel İstişare Toplantısı sunumu, Addis Ababa, 30 Temmuz-3 Ağustos 2007.
- 14 M.G. De Vita, kişisel not, Toplumsal Dönüşüm Teorisi Eğitimi, Kombissiri, Burkina Faso, 10-20 Nisan 2010.
- 15 Bu durum, "bireysel seçimlerin toplu çıktısı" olarak tanımlanmıştır" (D. Lewis, 1975, s. 25).
- 16 Bunun anlaşılması için normlar, "denge durumları" olarak düşünülmelidir. Denge durumu, birkaç birey veya grubun bulunduğu ve her eylemin diğer herkesin eylemine karşı en iyi yanıt olduğu durumdur. İstikrarlı bir karşılıklı uyum halidir; herkes, başkalarının davranışını sezer ve bu sezgilerin hepsi doğru çıkar. Denge durumu, kendini gerçekleştiren bir kehanete yol açar. Bu durumda bireyler, birbirlerinin eylemleri hakkında fikir yürütür ve herkes elinden geleni yaptığında grubun toplu olarak seçeceği eylem belli olmuş olur. Khadija örneğinde (bkz. bölüm 3.3) herkes, kızları için en iyi olduğunu düşündüğü şeyi yapmaya çalıştığı için kadın sünnetini seçiyor. Fakat bu uygulamaya son verilmesi için işbirliği yapmaları daha iyi olurdu.
- 17 Şundan uyarlanmıştır: *Denizaşırı Kalkınma Enstitüsü*, *Toplumsal Normlar, Cinsiyet Normları ve Genç Kızlar: Özet El Kitabı, Bilgiden Eyleme Kaynak Serisi*, 2015, s. 6.
- 18 Sen, G., Ostlin, P. ve George, A. (2007) *Eşitsiz, adaletsiz, etkisiz ve verimsiz. Sağlıkta Cinsiyet Eşitsizliği: Neden Var ve Nasıl Değiştirebiliriz*. DSÖ Sağlıkta Sosyal Belirleyicileri Komitesi'ne Sunulan Nihai Rapor. Solna: Karolinska Enstitüsü.

- 19 **Şundan uyarlanmıştır: Denizaşırı Kalkınma Enstitüsü, Araştırma ve Uygulama Notu, Bilgiden Eyleme Kaynak Serisi, 2015, s. 6.**
- 20 **Kandiyoti, D.1988, 'Ataerkillikle pazarlık', Cinsiyet ve Toplum 2(3): 274-290.**
- 21 **Nahid Toubia, Davranışsal ve Toplumsal Değişimin Aracı Olarak Mevzuat, Kadın Sünnetinin Önlenmesine Yönelik Yasal Araçlar Konulu Afrikalı ve Arap Uzmanlar İstişare Toplantısının Tutanakları, Kahire, 21-23 Haziran 2003 (İtalya Gelişmekte Olan Kadınlar Derneği (AIDOS) ve No Peace Without Justice Örgütü). Ayrıca bkz. UNFPA-UNICEF, Toplumsal Normlar ve Değişim El Kitabı, 2016, 3. Modül, Bölüm 3.2.**
- 22 **Marcus R. ve Harper C., 2014 Cinsiyet Adaleti ve Toplumsal Normlar - Genç Kızlar İçin Değişim Süreçleri.**
- 23 **Şundan uyarlanmıştır: Denizaşırı Kalkınma Enstitüsü Araştırma ve Uygulama Notu, Bilgiden Eyleme Kaynak Serileri, 2015, dört yıllık programın bir parçası olarak hazırlanmıştır, "Genç Kızların Yaşamlarının Dönüştürülmesi", Etiyopya, Uganda, Nepal ve Vietnam'da yapılan saha çalışmaları dahil, 2015.**
- 24 **Ibid.**
- 25 **R. Kaur, Hindistan Teknoloji Enstitüsü, Yeni Delhi, Hindistan, UNFPA Cinsiyet Farkı Gözetken Zararlı Uygulamalar Grup Toplantısı, Brüksel, 30-31 Mayıs 2016.**
- 26 **Ibid.**
- 27 **Denizaşırı Kalkınma Enstitüsü, Toplumsal Normlar, Cinsiyet Normları ve Genç Kızlar: Özet El Kitabı, 2015, s. 8.**
- 28 **Kyomuhendo Bantebya, G., Muhanguzi, F.K.ve Watson, C. (2013) Genç Kızlar ve Cinsiyet Adaleti: Uganda'da Kilit Kabiliyet Alanlarının Anlaşılması.**
- 29 **Şundan uyarlanmıştır: Denizaşırı Kalkınma Enstitüsü Araştırma ve Uygulama Notu, Bilgiden Eyleme Kaynak Serileri, 2015, dört yıllık programın bir parçası olarak hazırlanmıştır, "Genç Kızların Yaşamlarının Dönüştürülmesi", Etiyopya, Uganda, Nepal ve Vietnam'da yapılan saha çalışmaları dahil, 2015.**
- 30 **Jones, N., Presler-Marshall, E. ve Tran, T.V.A. (2014a) Vietnam'da Yaşayan Hmonglar Arasında Erken Evlilik: Cinsiyet Normlarının Eşit Olmayan Biçimde Değiştirilmesi Genç Hmong Kızlarının Evlilik ve Hayat İmkânlarını Nasıl Kısıtlıyor.**
- 31 **R. Kaur, Hindistan Teknoloji Enstitüsü, Yeni Delhi, Hindistan, UNFPA Cinsiyet Farkı Gözetken Zararlı Uygulamalar Grup Toplantısı, Brüksel, 30-31 Mayıs 2016.**
- 32 **Beniamino Cislighi, Sürdürülebilir Kalkınma İçin Normlar Neden ve Nasıl Önemli (Londra, Normatif Değişimin Kaydedilmesi İçin Öğrenme Platformu, 2017).**
- 33 **Ibid.**
- 34 **Ibid., s. 1.**
- 35 **Ryan Muldoom, "Referans ağlarına eylemleri ve beklentileri bir kişinin eylemlerini etkileyen herkes dahildir" (kişisel temaslara, 2012).**
- 36 **Normatif beklentiler: yalnızca başkalarının uymasını beklemekle kalmıyor aynı zamanda bizim de uymamızın beklendiğinin farkına varıyoruz.**
- 37 **Toplumun Dilbilgisi kitabında (Cambridge Üniversitesi Yayinevi, 2006, s.11) Cristina Bicchieri'nin ifade ettiği üzere ampirik beklentiler, "uyuma yönelik beklentilerdir; diğer bir deyişle, kişinin insanların belirli bir durumda belirli bir norma uyması beklenir çünkü bu kişi, uzun süre boyunca insanların bu norma uyduğunu gözlemlemiştir".**
- 38 **Cristina Bicchieri, Vahşi Yaşamda Normlar (New York, Oxford Üniversitesi Yayinevi, 2017); ayrıca bkz. UNFPA-UNICEF, Toplumsal Normlar ve Değişim El Kitabı, 1. Modül, Broşür 1.2 (2017).**
- 39 **Cristina Bicchieri, Vahşi Yaşamda Normlar (New York, Oxford Üniversitesi Yayinevi, 2017), s. 4.**
- 40 **Şundan uyarlanmıştır: Cristina Bicchieri, Penn-UNICEF Toplumsal Normlar ve Değişim Dersi (2012) ve Vahşi Yaşamda Normlar (New York, Oxford Üniversitesi Yayinevi, 2017), s. 58-59.**
- 41 **Şundan uyarlanmıştır: Cristina Bicchieri, Vahşi Yaşamda Normlar (New York, Oxford Üniversitesi Yayinevi, 2017); ayrıca bkz. UNFPA-UNICEF, Toplumsal Normlar ve Değişim El Kitabı, 1. Modül (2016).**
- 42 **Ellen Gruenbaum, Sudan'da Kadın Sünneti: Bilgi, Tutum ve Uygulamalar. Batı Kordofan ve Kassala Eyaletlerinde Kadın Sünnetine İlişkin Nitel Araştırma (UNICEF Sudan Ülke Ofisi, Hartum, 2004). Bkz. UNFPA-UNICEF, Toplumsal Normlar ve Değişim El Kitabı, 1. Modül, Broşür 1.1.**
- 43 **UNICEF Innocenti Araştırma Derlemesi, Zararlı Bir Geleneğin Değiştirilmesi 2015, 5. Kutu, s. 13; şundan alınmıştır: Ellen Gruenbaum, "Sudan'da Kadın Sünneti: Bilgi, Tutum ve Uygulamalar. Batı Kordofan ve Kassala Eyaletlerinde Kadın Sünnetine İlişkin Nitel Araştırma (Hartum, UNICEF Sudan Ülke Ofisi, 2004).**
- 44 **Allan W. Wicker. Tutumlar ve Eylemler: Tutum Nesnelere Verilen Sözlü ve Açık Davranışsal Yanıtlar Arasındaki İlişki (Sosyal Konular Dergisi, 25. Cilt, 4. Sayı, 1969).**
- 45 **Cristina Bicchieri: "Tercihler, 'tutumlar' ile karıştırılmamalıdır. Tercihler, tamamen kişisel (vanilyalı dondurmaya çikolataya tercih ederim) veya sosyal (diyet konusunda çok dikkatli oldukları için arkadaşlarının yanında dondurma yemiyorum) olabilir. Tercihler, koşullu veya koşulsuz olabilir. Koşulsuz tercihte kişinin tercihi, dış faktörlerden (başkalarının belli şeyleri yaptığı veya belli eylemleri**

- onayladığı/onaylamadığı inancı gibi) etkilenmez. Tercih, bir eylemin başkalarının neye inanıp neye inanmadığı konusunda beklenti olması sebebiyle gerçekleştirilmesi halinde koşullu olur. Bkz. UNFPA- UNICEF, *Toplumsal Normlar ve Değişim El Kitabı*, 2016, 1. Modül.
- 46 **Gerry Mackie, Penn-UNICEF Toplumsal Normlar ve Değişim Dersi (2011). Şekil, kararın birbirine güçlü şekilde başka kararlara bağlı olduğu değişim sürecinin görselleştirilmesini sağlayacak şekilde basitleştirilmiştir.**
- 47 **"Bu nedenle tutumlar, kişinin belirli davranışlar hakkında olumlu veya olumsuz değerlendirmesini fide ettiği için kişisel normatif inançları da içine almaktadır" (Cristina Bicchieri, *Vahşi Yaşamda Normlar*).**
- 48 **Gerry Mackie, "Toplumsal normlar, inanınca değişir", *Toplumsal Araştırma: Uluslararası Üç Aylık Rapor*, 85. Cilt, No. 1 (2018), s. 141-166.**
- 49 **Şundan uyarlanmıştır: UNICEF, *Kadın Sünneti: İstatistiksel Bir İnceleme ve Değişim Dinamiklerinin Araştırılması (UNICEF, 2013)*, s.19-20.**
- 50 **D.Prentice, *Toplumsal Norm Psikolojisi ve İnsan Haklarının Desteklenmesi*, 2012.**
- 51 **D. T. Miller ve C. McFarland, "Toplumsal karşılaştırma ters gittiğinde: çoğulcu cahillik örneği", *Toplumsal Karşılaştırma: Çağdaş Teori ve Araştırma*, Jerry Suls ve Thomas Ashby Wills, eds. (Hillsdale, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates, 1991), s. 287-313.**
- 52 **Çoğulcu cahillik tam tersi, "bilginin yaygınlaştırılmasıdır". Bilgiye erişimin artırılması ve basın veya çeşitli toplumsal grupların katıldığı ulusal etkinlikler yoluyla tartışmaların yürütülmesi vasıtasıyla bilgi yaygınlaştırılabilir.**
- 53 **UNICEF, *Kadın Sünneti, İstatistiksel Bir İnceleme ve Değişim Dinamiklerinin Araştırılması*, Temmuz 2013.**
- 54 **R. Muldoon, Ders, Penn-UNICEF Toplumsal Normlar ve Değişim Dersi (2011).**
- 55 **Kenarlara aynı zamanda "bağ" da denir.**
- 56 **R. Muldoon, Ders, Penn-UNICEF Toplumsal Normlar ve Değişim Dersi (Pennsylvania Üniversitesi, 2011).**
- 57 **Kaivan Munshi ve Jacques Myaux, "Toplumsal normlar ve doğurganlık geçişi", *Kalkınma Ekonomisi Dergisi*, 80. Cilt, No. 1 (2005), s. 1-38.**
- 58 **Cleland, John, Phillips, James, Amin, Sajeda, Kamal, G.M., 1994. *Bangladeş'te Üreme Değişiminin Belirleyicileri*. Dünya Bankası, Washington, DC.; Bulatao, Rodolfo, 1998. *Gelişmekte Olan Ülkelerde Aile Planlaması Programlarının Değeri*. RAND, Santa Monica, CA.**
- 59 **Amin, Sajeda, Diamond, Ian, Steele, Fiona, 1997. *Bangladeş'te doğum kontrolü ve dindarlık*. In: Jones, G.W., Douglas, R.M., Caldwell, J.C., D'Souza, R.M. (Eds.), *Devam Eden Demografik Geçiş*. Clarendon Press, Oxford.**
- 60 **Bangladeş'te bulunan Uluslararası İşhal Hastalıkları Merkezi, 1978 yılında Comilla ilçesinin Matlab bölgesinde yer alan 70 köyü kapsayan bir anne ve çocuk sağlığı ve aile planlaması projesi uygulamaya başlamıştır. Bahsi geçen proje, şu ana kadar uygulamaya konulan en kapsamlı aile planlaması programıdır.**
- 61 **Arthur, Brian W., McNicol, Geoffrey, 1978. *Bangladeş'te nüfus ve kalkınmaya ilişkin bir analitik araştırma*. Nüfus ve Kalkınma İncelemesi 4 (1).**
- 62 **Amin, Sajeda, 1997. *Bangladeş'in kırsal kesimlerinde yoksulluk ve örtünme tuzağı: kadınların aile içindeki rollerine etkisi*. *Kalkınma ve Değişim* 28.**
- 63 **Kandori, Michihiro, 1992. *Toplumsal normlar ve toplulukların güçlendirilmesi*. *Ekonomik Çalışmalara Yönelik İnceleme* 59.**
- 64 **Kaivan Munshi ve Jacques Myaux, "Toplumsal normlar ve doğurganlık geçişi", *Kalkınma Ekonomisi Dergisi*, 80. Cilt, No. 1 (2005), s. 1-38, uyarlanmıştır.**
- 65 **Ibid.**
- 66 **Şundan uyarlanmıştır: Antanas Mockus, "Hukuk, ahlak ve kültürün uyumu ve birlikte varoluşu", *Beklentiler*, 32. Cilt, No. 1 (2002), s.19. Ayrıca bkz. UNFPA-UNICEF, *Toplumsal Normlar ve Değişim El Kitabı*, Bölüm 3.1, s.37.**
- 67 **UNFPA-UNICEF, *Toplumsal Normlar ve Değişim El Kitabı*, 4. Modül, Broşür, s. 33.**
- 68 **Şundan uyarlanmıştır: Antanas Mockus, "Hukuk, ahlak ve kültürün uyumu ve birlikte varoluşu", *Beklentiler*, 32. Cilt, No. 1 (2002), s.19.**
- 69 **C. Donahue, UNICEF, *Toplumsal Normlar ve Değişim El Kitabı* taslağı, 2015, 1. Modül, s. 25.**
- 70 **Joachim Theis ile röportaj, *Toplumsal Normlar ve Değişim Coursera online dersi*, Pennsylvania Üniversitesi - UNICEF, 2017.**
- 71 **Şundan uyarlanmıştır: Nafissatou Diop, UNFPA (2019), *özgün tasarımı: Cody Donahue (UNICEF, 2012)*.**
- 72 **Hugo Mercier, ders, Penn-UNICEF Toplumsal Normlar ve Değişim Dersi (2011).**
- 73 **Bu bölümde Senegal'de topluluk tarafından yürütülen Tostan programı ele alınacaktır.**
- 74 **Demba Diawara'nın kadın sünnetinin nasıl sona erdirilebileceğine ilişkin fikirlerine dayanan topluluk tarafından yürütülen değişim açısından Tostan'ın büyük önemi vardır: "bu, tek bir kişi, aile veya topluluk tarafından son verilebilecek bir uygulama değildir; kan bağıyla birbirine bağlı insanlar, birbirine danışarak ortak karar almalıdır; mevcut toplumsal normlara uyulmaması halinde yaptırımlar oldukça katıdır; kadın sünnetine son verilmesi için geniş aile ve diğer herkes bir araya gelmeli,**

kadın sünnetinin sona erdirilmesi yönünde irade göstermeli ve yine toplu olarak belirlenecek yaptırımlar uygulamaya konulmalıdır". **Ampirik sonuçlar, Diawara'nın fikirlerini destekler niteliktedir ve toplumsal norm teorisindeki görüşleri ile uyusmaktadır. Kamu önünde taahhütte bulunmak, hem KMG (Kembatti Mentti Gezzima–Toppe (El Ele Çalışan Kembatta Kadınları, Etiyopya'da faaliyet gösteren bir sivil toplum kuruluşu) hem de Tostan'ın sıklıkla başvurduğu bir yöntemdir. Bu iki kuruluş, kadın sünnetinin sona erdirilmesi isteğinin teşviki için sistematik olarak köyler arası toplantılardan faydalanmaktadır.**

- 75 M. Melching, Zeineb ile görüşme, UNICEF saha operatörü, 3 Eylül 2010.
- 76 Şundan uyarlanmıştır: ders, Shereen Usdin, Kademli Yönetici, Soul Sağlık ve Kalkınma İletişimi Enstitüsü - Güney Afrika, UNFPA Uzman Grubu Toplantısı, Brüksel, Belçika, Mayıs 2016.
- 77 Ibid.
- 78 Shereen Usdin ve diğ., "Eğlence eğitiminde kestirme yok; tasarım *Soul City* adım adım", *Eğitim-Eğlence ve Toplumsal Değişim: Geçmiş, Araştırma ve Uygulama*, Arvind Singhal ve diğ., eds. (Mahwah, New Jersey, Lawrence Erlbaum Associates, 2004).
- 79 Formatif araştırma, faillerin değişimin önündeki engelin şu gibi ataerkil normlar olduğunu göstermiştir: "Sevgili şiddeti bence kabul edilebilir (hatta makbuldür)"; "içinde yaşadığım topluluk, kabul edilebilir olduğunu düşünüyor (hatta erkek olarak benden bunu bekliyor - erkek olarak hakkımdır ve 'lobola' vasıtasıyla kültürel olarak da destek görür)". Bir yandan kadınlar şu şekilde düşünülmektedir: "hane içi şiddetin doğru olduğunu düşünmemem de algıladığım norma göre birçok insan kabul edilebilir olduğunu düşünüyor; içinde yaşadığım topluluk da buna katlanmamı bekliyor"; "hayatta kadına düşen pay bu"; "bu, taşımamız gereken ağır bir yük ". Gerçekte birçok kadın bunun doğru olmadığını düşünür ama "başkaları öyle düşünmüyor, o yüzden en iyisi ağzımı açmayayım ve sessizce katlanayım" der.
- 80 M.G. De Vita, notlar, şuna dayanmaktadır: P. Rudy, S. Ahmed ve diğ., kişisel temaslar, UNICEF Sudan Ülke Ofisi 21–28 Haziran 2011.
- 81 Hugo Mercier, ders, Penn–UNICEF Toplumsal Normlar ve Değişim Dersi (2011).
- 82 P. Rudy, kişisel temaslar, 2012.
- 83 Ibid.
- 84 Heeran Chun, Yardımcı Doçent, Jungwon Üniversitesi, Kore Cumhuriyeti, ders, Cinsiyet Farkı Gözetin Zararlı Uygulamalar Grup Toplantısı, hızlanarak uygulamalara 2030 yılına kadar son verilmesine ve ölçülebilir sonuçlara ulaşılmasına yönelik uzun vadeli ve kapsamlı bir yaklaşım, Brüksel, Belçika, 30-31 Mayıs 2016.
- 85 Ibid.
- 86 Şundan uyarlanmıştır: UNICEF–UNFPA, *İlerlemenin Ölçüleri, Değişim Anları: 2015 Yılı Raporu - UNICEF–UNFPA Kadın Sünneti Ortak Programı: Değişimin Hızlandırılması (2015).*
- 87 Argümanlar, "içten değişim" şeklinde tanımlanmıştır. Bunun nedeni, inanç ve niyetler arasındaki tutarsızlığa işaret etmesi, insanların görüşlerinin tutarsız olduğunun farkına varmasını sağlaması ve bu sayede farklı inançlara saygı duyulmasına vesile olmasıdır.
- 88 Şundan uyarlanmıştır: UNICEF–UNFPA,

İlerlemenin Ölçüleri, Değişim Anları: 2015 Yılı Raporu - UNICEF–UNFPA Kadın Sünneti Ortak Programı: Değişimin Hızlandırılması (2015).

- 89 Genel bilgi: Bireysel bilgiye dayanmak yerine (örneğin kadın sünnetinin olumsuz sonuçları ile ilgili) tartışma yoluyla başkalarının da bu bilgiyi bildiği fark edilir; bu da koordineli bir eylem üzerinde mutabık kalınmasını kolaylaştırır. Kısacası; bildiğini biliyorum, benim bildiğimi bildiğini biliyorum, bildiğimi herkesin bildiğini biliyorum, herkes herkesin bildiğini biliyor.
- 90 Kadın sünnetinin devamını elverişli kılan ekonomik çıkarlar içerisinde sünneti yapan kişilere sunulan teşvikler de sayılmaktadır. "Kız çocuklarının sünnet ettirilmemesinin" ekonomik getirilerine sağlık komplikasyonlarının maliyeti gibi olumsuz sonuçların maliyetlerinin ve para cezasının olmaması sayılabilir.
- 91 2015 Yılı Raporu, İlerlemenin Ölçüleri, Değişim Anı, UNFPA–UNICEF Kadın Sünneti Ortak Programı: Değişimin Hızlandırılması.
- 92 UNFPA–UNICEF, *Kadın Sünneti Ortak Programı: Değişimin Hızlandırılması, 3. Aşama'ya Yönelik Teklif*, s.20.
- 93 T. Franklin, kişisel temaslar, Eylül 2019.
- 94 Şundan uyarlanmıştır: R. Kaur, UNFPA Cinsiyet Farkı Gözetin Zararlı Uygulamalar Grup Toplantısı'nda verilen ders, 2030 Yılına Kadar Son Verilmesi ve Ölçülebilir Sonuçlara Ulaşılmasına Yönelik Uzun Vadeli Koordineli Strateji, Brüksel, Belçika, 30-31 Mayıs 2016.
- 95 A. Sen, 1999, *Özgürlük Olarak Kalkınma*, New York: Knopf; 2005; "İnsan Hakları ve Kabiliyetleri," *İnsan Gelişimi Dergisi*, 6(2):151.166
- 96 Şundan uyarlanmıştır: R. Kaur, UNFPA Cinsiyet Farkı Gözetin Zararlı Uygulamalar Grup Toplantısı'nda verilen ders, 2030 Yılına Kadar Son Verilmesi ve Ölçülebilir Sonuçlara Ulaşılmasına Yönelik Uzun Vadeli Koordineli Strateji, Brüksel, Belçika, 30-31 Mayıs 2016.
- 97 Ibid.

Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu
605 Third Avenue New
York, NY 10158
www.unfpa.org